

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK
MÅNEDSSKRIFT

MAJ 1986 NUMMER 5

Indhold

Vandrelærer Niels Kjems' dagbogsnotater 7. maj-7. august 1945	133
Mette Kathrine Andersens erindringer	140
Hans Lorenzen: Trækirker i Sønderjylland	150
Torben Glahn: Svundne tiders rejse og oplever Sydslesvig En historiker i Sydslesvig.	155
Nanna Mørup-Petersen: Overdyrlæge Richard Kold-Christensen, Gråsten	156
Bog anmeldelser	158
Grænselandsdagbog	166

Slægtshistoriske undersøgelser

udføres over hele landet.

Samvittighedsfuldt, personligt arbejde og reel afregningsform, der ikke vælter budgettet.

Uwe Thomsen, Frilandsvej 10, 6270 Tønder. Tlf. (04) 72 22 25

Haderslev museum

Udstillinger:

Udstilling arrangeret af Haderslev Kunstforening:

Dansk kunst under besættelsen - 4. maj-31. maj 1968.

Dalgade 7. Telefon 04-52 75 66.

Åbent: Tirsdag til fredag 10.00-17.00

Lørdag og søndag 12.00-17.00.

Mandag lukket.

Virksomheds- og foreningshistorie, jubilæumsskrifter etc.

Få først et tilbud fra

Forlaget SLUSEN

Postbox 75

6270 Tønder . Tlf. (04) 72 22 25

Skibsfartmuseet i Flensborg.

Udstilling 9. maj-22. juni 1986:

Traditionssegler auf der Flensburger Förde.

Schiffbrücke, Flensborg.

Bymuseet i Flensborg:

Udstilling 25. maj-13. juli 1986: Margreta Erichsen

Billeder fra Flensborg og Nordfrisland

Sønderjysk Månedsskrift indtales på bånd og kan lånes på bibliotekerne.

Forsinket levering:

Trykkeriet afleverede aprilnummeret til postvæsenet 23.4.1986. Når det pågældende nummer alligevel blev bragt for sent ud til læserne, skyldes det i følge det oplyste, at avispostkontoret havde tekniske vanskeligheder med den nye adresseringsmaskine.

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 95,- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og portoudgifter). Enkeltnumre kan købes for 9,- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa. Telefon (04) 62 46 83. Daglig kl. 9-16. Lørdag lukket.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gerne og gratis efter anmodning.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for artikler m.v., der indsendes uden aftale.

Hel eller delvis gengivelse af indholdet i Sønderjysk Månedsskrift må kun ske med redaktionens skriftlige tilladelse.

Retskrivning i Sønderjysk Månedsskrift bestemmes med hensyn til stednavne af den pågældende forfatter, eksempelvis Aabenraa eller Åbenrå, Aabølling eller Åbølling.

Niels Kjems og Anna Kjems havde sølvbryllup den 17. okt. 1944. Året før brylluppet i 1919 var han vendt hjem fra sin deltagelse i 1. verdenskrig, og kort tid efter sølvbrylluppet blev han atter indkaldt.

Vandrelærer Niels Kjems' dagbogsnotater 7. maj – 7. august 1945

AF NIELS KJEMS

I 1922 var Niels Kjems, Harreslev, begyndt at arbejde som vandrelærer i Sydslesvig. Han blev indkaldt til tysk soldatertjeneste november 1944 og blev sat til forskellig vagttjeneste, i den sidste tid som fangevogter i en lejr med russiske krigsfanger syd for Flensborg. Da han den 7. maj i radioen fra London hørte, at krigen i Europa var forbi, fik han sin kommandofører til at give sig orlov, og samme aften var han atter i sit hjem i Harreslev.

Dette uddrag af hans dagbogsblade fra de følgende måneders færdens afspejler den usikkerhed med hensyn til landsdelens fremtid, som prægede alle.

Niels Kjems skriver:

»Da jeg havde sundet mig på det en dags tid, tog jeg min cykel og kørte vesterud. Jeg vidste, at nu ville grænsespørgsmålet atter dukke op. Jeg ville grade stemningen.

Anna Jepsen har altid holdt på Ejdergrænsen, men udtalte, at hun syntes det var synd for Danmark, at det skulle have så mange tyskere, og det var da også en skam, at tyskerne skulle have det så godt.

Christina Lund ville vel gerne til Danmark, men ville ikke skade Danmark ved, at der kom for mange tyskere med.

Joh. Johansen troede ikke Danmark kunne magte en Ejdergrænse, så måtte der da være et enigt Norden.

Margrete Lorenzen syntes nærmest man måtte give afkald på Ejderen for Danmarks skyld.

Andr. Meng, M. Bjerringgaard og Nic. Jørgensen holdt på Ejderen, men mange tyskere måtte ud, de vidste ikke ret hvorhen. Det er stadig hans mål at blive grænsegendarm ved Danevirke. Jeg mente, han var vel gammel til det nu, han er over 50(?), men det mente han ikke selv. – Jeg drog videre til Ladelund. Jeg talte med mange mennesker. Deres eneste tanke var: »Når kommer vore drenge hjem og kommer vi nu endelig til Danmark.« Der er et arbejde i gang for at samle navnene på alle, der er savnede, og det er jo alle den, der var med til det sidste. Nu er jo alle savnede, ingen hører mere fra dem. Hele Tyskland er nu besat, og der er ingen post.

Jeg var den 12.-13.-14. maj cyklende til Valsbøl, Skovlund, Østerby, Jarlund, Medelby, Ladelund, Vestre, Sønderlygum, Gulum, Aventoft for at samle alle navne. Det var på en måde et godt ærinde at komme i, for så vidt som folk var taknemmelige for, at der nu gøres et forsøg på at få de dansksindede hjem. Men – det kan jo ikke skjules, det er ikke let at finde den enkelte, når man f.eks. kun ved, at han er afrejst fra Flensborg den og den dag, men ingen ved hvorhen eller til hvilket regiment. Det kan således let ske, at vi søger en mod øst, der går som fange i Amerika.

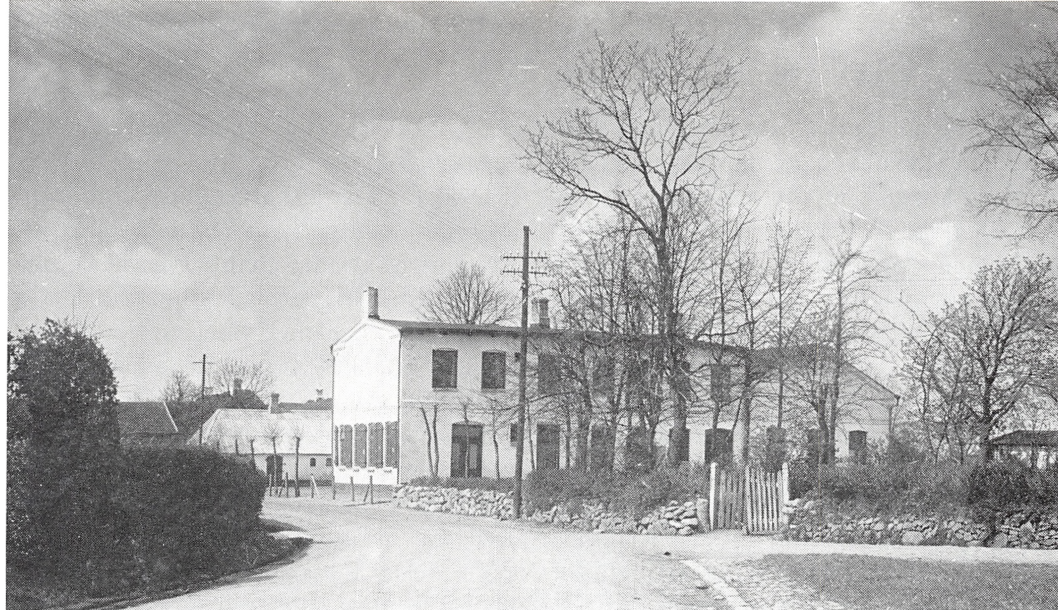
Grænsen ligger fast

Der holdtes den 12. maj en slags fredsmøde i Flensborg. Jeg var ikke med til det. Det er ligesom for tidligt at holde møder, for – man kan ikke sige noget om Slesvigs fremtid. Vel er krigen endt, og det er alle glade for, men for det første (er der) vore unges usikre nærmeste fremtid; vil de med de tyske unge sendes på arbejde i Rusland og England, eller vil det lykkes at få dem hjem. Og så dette at statsministeren har udtalt: »Grænsen ligger fast«. Der er gan-

ske vist antydnet, at der må ske ændringer med hensyn til mindretallets stilling. Men deraf kan vi ikke vente os meget, der-til kender vi tyskerne for godt. De allerfleste vil sige: »Enten flyttes grænsen ellers flytter vi. Vi kan ikke én gang til lade vore drenge gå i krig for Tyskland«. Jeg tror personligt ikke det vil være godt, hverken for Slesvig eller Danmark at flytte grænsen til Danevirke eller Ejderen. Det ville være en for letkøbt sejr. Skal landet vindes tilbage, og det mener jeg, det skal, så kan det kun ske i frihed og på samme måde, som det er tabt. Og selv om man vil sige, at dette jo er håbløst, vil jeg dertil sige, at det er der ingen, der ved, og det turde være lige så håbløst ved en tvangsflytning af grænsen. Et folks sind eller en folkerejsning kan være som et tordenvejr, der går mod vinden.

17. maj. Vi har fejret lidt 17. maj fest i Harreslev. De unge fra Flensborg var gående herud. Vi legede på græsplænen og jeg skulle holde en lille tale. Da vi var i gang med at skære havre, kom en engelsk soldat, der stod vagt ude på vejen, ind til os, smed maskinpistolen på gangen og gik med i ringen. Han blev også siddende og forsøgte at synge med, da vi sang »Ja, vi elsker dette landet«. Jeg holdt en lille tale ud fra ordene af Hostrup: »Kan du tvinge det folk, hvis ro du stjal, til at slumre under dit sværd.«

Pinse 20.-21. maj. Det er længe siden jeg har haft så rolig en pinse. Jeg plejer gerne at være på cykletur med en flok; vi sad herhjemme og burde være meget glade for freden. Det er vi da også, og så er det endda som vi gruer for tiden, der kommer. Det er vel især det med at få de unge hjem, der tager sindet. Nu synes de, der sidder derhjemme, at nu må de da snart komme. Men – der er den store forskel fra 1918, at i dag er hele Tyskland et besat land, de kan ikke sådan uden videre gå hjem som dengang.

Harreslev forsamlingshus, der kort efter 1920 var blevet indrettet i en tidligere landevejskro. Her boede Niels Kjems med sin familie på 1. sal, og stedet var udgangspunkt for hans vandrelærervirksomhed, der i begyndelsen strakte sig fra Aventoft i vest til langt ind i Angel.

22. maj. Bernhard Hansen har været i København og kom meget nedslået tilbage med hensyn til grænsespørgsmålet. Jeg har indtryk af, at han havde ventet mere stemning for en Ejdergrænse end tilfældet var. Der findes åbenbart ikke nogen minister, der tør og vil gå ind for en grænseflytning. Det har jeg nu ikke ventet heller, men der er en del, man kan vist godt sige mange hernede, der havde ventet det. Og når de har ventet det, er det ud fra det synspunkt, at nu har de ofret, hvad der kan ofres, på fædrelandets alter, og så må også lønnen komme. Og en ting til: Nu må Danmark da kunne se, at Tyskland kan ikke behandle et mindretal retfærdigt, og tyskerne i Danmark har misbrugt de rettigheder de fik, så der er ikke andet for end, at der skal tages fat med hård hånd. Nu er Tyskland besejret og det vil finde det rimeligt, at det nu må afstå jord til de sejrende magter. Det samme ville Tyskland have forlangt, dersom de havde vundet krigen. Jeg tror gerne, at Tyskland ville have forlangt det. Men spørgsmålet er jo ikke, om de ville have forlangt det, men om vi vil. Jeg må ofte tænke på Aladdin med lampen,

når jeg tænker på den åndelige kamp i Slesvig. Som da den lumske Hindbad, klædt som en gammel from, klog kone kommer til Aladdin for at skulle stryge hans hovedpine bort. Da Aladdin opdager dolken i hans hånd, vil han først støde den i Hindbad for hans forsøgte snigmord. Men det ender med, at han vil kæmpe med Hindbad på lige fod om lampen, idet han stiller lampen midt imellem dem. Han er ikke bange for den lige kamp.

Sådan mener jeg, vi vil kæmpe med tyskerne om Slesvig. Vi er ikke bange for den lige kamp, men lige skal den være, og det kan den ikke blive under tysk styre. Det har vi set både under Weimar og Hitler, og derfor må vi have et andet styre, måske engelsk. Kan vi på lige fod ikke klare os, ja, så er der ikke noget at gøre ved det. Der er en del, der tyder på, at der er kræfter i gang for at opnå noget i den retning i Danmark. Nu er det bare, om vi kan blive enige om en samlet optræden.

23. maj. Talte med Peter Marcussen i Fl. i dag. Han bad Hans Meng tale på et stævne på Dybbøl den 17. juni. Da Meng spurgte, hvad han måtte sige, svarede P.

Marcussen nok så rask, »at han måtte sige, hvad han ville«; men da man gik ham nærmere på klingen, mente han »det var vel ikke klogt at stille krav, som man vidste ikke kunne opfyldes.« Han mente dermed mulige grænsekrav, som man på forhånd vidste, at Danmark ikke gik med til. Jeg mener også, at mindretallets politik aldrig må krydse moderlandets udenrigspolitik.

25. maj. Jeg har hver dag travlt med at samle de savnedes navne... Der kommer næsten daglig en og anden, som er gået hjem fra Hamborg eller Lybæk. Kell er i Danmark. Lige nu ringede August Berg fra Agtrup, at han var kommet hjem til fods.

27. maj. I går fejrede vi min fødselsdag ... det er som vi ikke er glade nok. Det kommer nok af, at vi har så mange af vore unge ude i det uvisse. Jeg har de sidste 14 dage siddet og arbejdet med at samle alle navnene. Det er 165 mod øst, som vi ikke aner noget om; mod vest er der 86, syd 26, i Tyskland 96, Danmark 10 og Norge 11, og endelig er der 37 i fangenskab, hvor vi kender adressen. Det er nu meningen, at vi skal se at få dem hjemsendt. Det er en side, og en anden er, ja, man kan vist godt tale om hungersnød. Der er mange, der ingen kartofler har, og brødrationen er skåret meget langt ned, jeg tror det er 1000 g ugentlig. Og så kommer dertil som det sværeste, den danske statsministers ord om, at grænsen ligger fast. Jeg havde vel ikke ventet andet, men det smerter mange. De fleste vil vel nok sige omtrent som så: dersom ikke grænsen flyttes, så flytter vi. Jeg kan meget vel se det uholdbare i at lægge en grænse, hvorved der inddrages ca. 200.000 tyskere i Danmark. Men jeg kan også se det uforsvarlige i, at lade det lille danske mindretal blive ene tilbage og så sige til dem: »Hold nu bare ud. Vi skal nok tænke på jer, hjælpe jer kan vi desværre ikke, udover lidt flæsk og smør og nogle penge.« Da de hårde storme kom, stod Danmark magtesløs –

jeg ville helst, at vi skulle kæmpe under lige vilkår.

24.6.45. Den 10.6. kommer Joh. Søn-nichsen hjem fra Spa i Belgien. – Den 13.-19. juni lykkes det med besvær at komme over grænsen til familiebryllup i Skive. Også her tales der om Sydslesvig:

»Der snakkes meget om grænsen. Mit indtryk er, at alle ønsker at gøre noget for Sydslesvig, men de synes ikke, en indlemelse er retfærdig. Dersom der derimod kan findes en anden vej, så landet hernede løses fra Tyskland, men ikke bliver en direkte del af det danske rige, så ville den bedste løsning være nået. Med andre ord: »Mandatstaten«. Det forekommer mig, at det glider hen mod noget i den retning. Jeg tror også selv, at det vil være det lykkeligste for alle parter. Det er en meget spændende tid at leve i. Hvad der end sker, det bliver ikke den gamle tid, der løber videre. Der har meldt sig ca. 500 nye børn til den danske skole i Flensborg. Der skal i eftermiddag være møde i Valsbøl, jeg antager, at bølgerne vil gå højt, men der skal jo forhandling til, vi må søge at forstå hinanden.

Et godt Valsbølmøde

25. juni. Møde i Valsbøl i går.

Jeg havde ventet, at bølgerne ville gå højt, men der var slet ikke tale om bølgegang.

Kl. 14.30 samledes vi i haven om den nyrejste flagstang. Der var mange mennesker, jeg tænker 150-180, også en del tyske fra Skovlund. Mens vi sang »Hil dig vor fane«, hejste Johanne Lund fra Skovlund flaget op. Hun var iført et rødt skørt, jeg mener det var af et nu ubrugeligt hagekorsflag, med hvid bluse. Det var meget højtideligt. Jeg tror, de fleste øjne var duggede, mine var da. Vi gik så ind i salen. Vi kunne ikke være der, en del måtte sidde i Kirkesalen. Katrine Bøjlesen bød velkommen. Maren Sørensen havde ikke fået lov at komme hened. Vi sang et par sange. Jeg

sagde lidt om, at det kneb at være rigtig glad, så længe vi ikke havde vore unge hjemme, men vi skulle jo da være glade for freden. Jeg ville ønske, at det danske flag, vi nu havde hejst her ved Valsbølhus, aldrig mere måtte stryges. Derefter talte Hans Futtrup om: »Hvad siger Danmark om grænsen«. Han gav en god oversigt over, hvad de forskellige aviser skrev. De tre standpunkter 1. Grænsen ligger fast. 2. Mandatstaten. 3. Grænsen flyttes til Danevirke eller Ejderen. Vi drak så kaffe, derefter talte Frederik Mommsen for en Ejdergrænse, det samme gjorde Bernhard Hansen og Hans Futtrup og Jens Jensen, der sluttede med et leve for Danmark til Ejderen. Pastor Nørgaard bragte hilsen fra Aabenraa, og jeg holdt en lille tale om genforeningshåbet i Nord- og Sydslesvig og endte med at sige, at var vi end ikke ganske enige om tidspunkt og måde, var vi sikkert alle enige i ønsket om et dansksindet Sydslesvig. Jeg havde nu ventet, at flere ville have taget ordet. Jeg ved, de var ikke alle enige med talerne, men der var ingen, der ville frem med deres mening, og mødet fik en mere brat afslutning end jeg havde ventet. Jeg tror nu, det til en vis grad kommer af de tyske, der var med; der var som noget fremmed over det. – Der er jo noget delt over det, for de danske er kede af, at få de mange med nu, men de vil på den anden side have grænsen ved Ejderen, og vil de have landet, må de jo også tage menneskene.

1. juli. Der er nu meldt over 500 børn til den danske kommuneskole i Flensborg. Der er tale om en dansk skole i Læk, Ellehoved, Valsbøl og Kobbermøllen.

Det bryder stærkt alle vegne, og man kan være tilbøjelig til at sige som så, at det hele er vel bluff. Men det er nu ikke sikkert. Vi så efter krigen i 1918, at mange vågnede til dansk bevidsthed. Og vel ved jeg, at mange atter er faldet fra, da vinden blæste fra syd, men dog ikke alle. Jeg er

slet ikke i tvivl om, at Sydslesvig var mere dansk i 1944 end i 1918. Og sker der end ikke en grænseflytning nu, så vil det dog betyde meget for danskheden hernede. Vel ved jeg, at mange siger: »Enten flytter grænsen eller vi.« Sådan noget siger man, men man gør det ikke let.

Jeg tror, landet kan blive dansk. Når jeg tænker på de mennesker, som jeg synes, er kommet danskheden nærmest, har fattet mest af dansk folkeliv, så tror jeg ikke, de kunne tænke sig at vende tilbage til det liv, de levede tidligere, selv om de har haft forfærdelig mange besværligheder ved at være danske. Jens Andersen sagde engang: »De, tyskerne, aner ikke, hvor godt vi har det, når vi kommer sammen. De tror, vi sidder og skælder ud på dem hele tiden.«

Man har så travlt med at sige: »Nu eller aldrig«, nu er der en mulighed, som aldrig kommer igen. Det sagde man også 1918. Alt skal ventes i naturens orden. Det er muligt, at det skal ske nu, men det kan også meget godt ske om 50 eller 100 år.

11. juli. Har i dag været en tur i Angel. Jeg kørte lige til Lützhøft, tog gamle Diederichsen på sengen. Jeg kørte hjemmefra kl. 6. Havde en lang samtale med ham. Han er en mærkelig klog mand. Jeg kan aldrig blive rigtig klog på, om han vil kalde sig dansk. Han taler om, at vi har jo heldigvis tabt krigen ...

... Han fortalte, at vel nok de fleste på egnen ønskede at grænsen blev flyttet sydpå, i hvert fald syd for deres landsby. Men, som han sagde, de er dog vist ikke meget for at sige det offentligt eller give det skriftlig til kende. Det er ikke som byboerne, de er hurtigere i vendingen. Der går flere lister i Flensborg med forskellige indledninger, der dog alle går ud på det samme: De ønsker at indlemmes i Danmark eller i hvert fald løsnes fra Tyskland.

Jeg tog derefter til Caroline Johansen, Markerup, der altid giver et nøje ekko af de Angelbønders udtryk, og man har gen-

nem hende nøje kunnet følge udviklingen fra deres begejstring for gældsnedskrivningsloven og arvegårdslovens støtte til nye brug osv. indtil utilfredsheden med krigens hårde byrder og indtil foragten for de førere, der når det kniber, tit kun kender en udvej: at tage gift.

Nu er der kun få, der mener, at de virkelig har været nazister, nu har de alle enten været truet eller narret til det. – Ja, det er en så mægtig fallit, at jeg næsten ikke synes, jeg har set mage til det i historien. Jeg ville gerne vide, hvor mange Hitlerbilleder, der er brændt. Jeg tænkte på det i november 1944, da jeg måtte aflægge ed til Hitler. Hele dette komediespil. Jeg tænkte på, hvor mange af de ca. 200, som stod der, der troede på Hitler. Af dem jeg kendte personlig, var der meget få.

13. juli. Har været ude og besøge min gamle krigskammerat Molzen på Tarpmark. Jeg ville gerne kende hans stilling. Han har 3 sønner i felten, alle mod øst, men har da hørt fra dem så sent som i april 1945. Han har ikke været nazist, var glad for, at krigen var tabt, og da især glad for, at den ikke nåede vor egn.

Gamle Diederichsen sagde til mig: Vi er jo noget skuffede over, at englænderne ikke vil tale med os. Vi var så glade for, at de kom, og vi kan jo da ikke alle gøre for at de SS-folk var så grusomme. Vi havde jo ingen magt til at modsætte os det.

Molzen sagde noget lignende, men syntes ellers, at englænderne var meget flinke at have med at gøre. – Han ville gerne med til Danmark, men kunne godt forstå, at Danmark ikke ville have landet, det kan man kun agte dem for, mente han. Alt i alt får man indtryk af, at der er mange, der ønsker indlemmelse i Danmark, men dog vist mest i byerne. Jeg har indtryk af, at bønderne er bange for, at de ikke kan klare sig som danske bønder.

14. juli. Det blev i dag meddelt, at feriebørnene ikke kunne komme til Danmark.

Det er en meget stor skuffelse for dem. Jeg synes nu også, det er for galt, Nu har de kunnet komme over i krigens tid, og når der så er fred, går det ikke mere ...

22. juli. Jeg har i eftermiddag været i Valsbøl sammen med Bernhard Hansen for at snakke om dansk skole derude. Den er nu sikret med 20 børn og skal begynde efter ferien. Det er nu meget morsomt, for det er altsammen så naturligt derude. Denne skole ville være kommet, hvad enten Hitler var faldet eller ikke. (Kjems nævner, at Bernhard Hansen har fortalt, at der skal begyndes 13 nye skoler (Kobbermøllen, Nyhus, Valsbøl, Vesby, Ellehoved, Læk, Weiche, Soltbro, Satrup, Strukstrup, Sønderbrarup, Brebel og Kappel), hvortil der er tilmeldt ca. 150 elever, og at der til de gamle 9 skoler er tilmeldt ca. 1440 elever. Kjems finder det underligt, at Johannes Tietje til Flensborg Avis har sagt, at Slesvigs eneste redning vil være at få mere forbindelse med Danmark/Norden).

4. august. Jeg skal i eftermiddag med Bernhard Hansen til St. Vi for at tale med en foreldrekræds om oprettelse af en dansk skole. Det er nærmest Joh. Ingversen på Skovbølmark, der står bag ved det. Det må nu siges, at vi havde et par danskprægede hjem herude, men de har været meget stille, mens stormene stod på. Det er altid meget svært at sige, hvad der gør, at folk kommer nu. Det er sikkert, at det for mange er, fordi trykket er veget. Jeg sad i formiddags og så på navnene på de børn, der er nymeldt til den danske skole på Harreslevmark. Jeg må sige, de har alle forbindelse til det danske, mange mødre og fædre er vore gamle elever fra tyverne, som bøjede sig for Hitler, da han stod på sit højeste. De har sagt det til mig, da de gik: »Ja, vi gør det ikke gerne, men vi skal jo leve, og danskerne kan ikke give os arbejde.« Der er tolv nye indmeldelser af børn, som ikke ville være kommet, dersom Hitler endnu sad ved roret.

Maduddeling ved Harreslev forsamlingshus i 1947. Heri deltog 740 personer fra 300 hjem.

8. august. Jeg var i går i Søndermose og var sammen med Arnfred og Hans Lund. De ville gerne drøfte oprettelse af en dansk folkehøjskole i Sydslesvig. De havde manden og pengene, mente de, men de vil gerne tale om betimeligheden af at begynde nu og især om stedet. Vi snakkede meget om betimeligheden og om den ægte og muligvis uægte danskhed hernede, men der var enighed om, at man dårligt kan veje stemmer. Om de nu ville stemme dansk for fordels skyld. Det vil mange vel gøre, men er det noget ualmindeligt. Da jeg kom til Søndermose første gang efter, at jeg var kommet hjem, mødte jeg min nabo. Og da vi talte om muligheden af, at Flensborg nu blev dansk, sagde han: »Ja, jeg kan jo godt forstå, at de gerne vil med til Danmark, men vi er jo ikke glade for det her i Padborg, for så vil vor by vel igen forsvinde eller sygne hen.« Det er ikke kun i Sydslesvig, der stemmes økonomisk.

Vi talte om flere steder som egnede for en højskole, Læk og Morkær, nærmest fordi der her har været en tysk højskole, men vi standsede ved Sankelmark; både navn og beliggenhed tror jeg er rigtig: Der er smukt, lidt vand, ikke langt fra Flensborg og dog frit. Der kan også siges, at der bor en del danske i nærmeste omegn.

Vi talte så ellers meget om Sydslesvigs politiske fremtid. Vi kunne mødes i ønsket om, at selvbestemmelsesretten måtte blive vejen. De mente begge, at ventetiden kunne blive lang, og at der måtte tages fat på det folkelige arbejde med fuld kraft. Som Arnfred sagde: »Når vi kommer nu, er det meningen, at vi bliver der, hvordan det end går med grænsen. Vi vil være med til at vinde landet folkeligt tilbage.« ... De bad mig til slut være medforstander af den påtænkte skole. Det var meget pænt at dem, men det tror jeg nu ikke, jeg kan eller skal. Jeg skal vist følge husflidsbanen.«

Mette Kathrine Andersens erindringer

Mette Kathrine Andersen var datter af Erik og Helene Petersen, Nørre Ønslev. I 1967 skrev hun nogle erindringsblade, blandt andet om sin tyske skoletid, om uddannelses-årene på Augustenborg Seminarium og om den besværlige grænsepassage i 1919. Erindringerne er udlånt af Mette K. Andersens brordatter fru Helene Simonsen, Hjordkær.

Sønderjylland er mit fædreland. Der blev jeg født den 28. december 1894 i Klovtoft, Hellevad sogn, som datter af Erik Petersen og Helene f. Lassen fra Nørre Ønlev.

Min far havde en lille gård, ikke stor nok til at holde en karl på, undertiden en arbejdsmand; mor havde som regel en ung pige, der også måtte med i marken. Far og mor sled hårdt i det, og vi børn, Peter, jeg og Cecilie, blev opdraget i nøjsomhed. Far var vel streng; vi skulle lære at bestille noget, men på den anden side var far umådelig kærlig mod os.

Da jeg var seks år, kom jeg i skole, hvor hele undervisningen foregik på tysk, dog med fire timers religionsundervisning på dansk til dem, der ønskede det, og til dem hørte vi. Naturligvis skulle vi også lære vor bibelhistorie, katekismus og salmevers på tysk. Noget af det første, vi lærte på tysk, var at svare på spørgsmål som: wie heisst du? wie heisst deine Mutter? o.s.v. Jeg husker, at min lille sidekammerat frejdigt svarede: Meine Mutter heisst »mor«. Min barndomstid i Klovtoft var lykkelig, også min skoletid. Vor lærer, der måske nok var tysksindet, var alligevel tolerant og var en god ven af mine forældre.

Da jeg var ni år, flyttede vi til nabokom-

munen, Kassø, Hjordkær sogn, hvor min far købte en større gård, en nedlagt fattiggård, som var utrolig forsømt; snavset måtte bogstaveligt talt skovles ud; meget skulle repareres og bygges om. Far og mor sled om muligt endnu mere i det. Også den lille stump have var nærmest tilgroet (mor elskede have og blomster). Et lille stykke jord blev lagt til, og her arbejdede de begge i al den tid, der kunne afses fra andet arbejde; men nu var gården så stor, at der kunne holdes både karl og pige.

Min skoletid her var ikke helt så lykkelig; læreren var i høj grad tysksindet. Han henstillede f.eks. til os, at vi på kejser Wilhelms fødselsdag skulle møde i skolen i vort pæne tøj; han holdt en lang tale for os om »vort store tyske fædreland«, og naturligvis sang vi tyske fædrelandssange. Det med det pæne tøj sagde far »nej« til, det var jo ikke nogen festdag for os danske. Det kunne godt være lidt svært for os børn at se de andre i deres pæne tøj. Selv om børn fra danske og tyske hjem i almindelighed godt kunne lege sammen, følte jeg dog tit, at der var et skel; de tyske var de »fine«, de hørte jo til lærerens parti.

Skolen var en eenklasset skole, hvor læreren skiftevis beskæftigede sig med de store og de små. Vi lærte mange tyske fædrelandssange udenad bl.a.: Ich bin ein Preusse, kennt Ihr meine Farben o.s.v. Vi danske lavede den om til: Ich bin ein Däne, kennt Ihr meine Farben, Die Fahne schwebt mir weiss und rot voran. En dag, mens læreren beskæftigede sig med de mindre, skulle vi større skrive sangen ned på vor tavle (vi skrev dengang med griffel på en tavle, det kunne altid nemt slettes

Mette Kathrine Andersen, f. 28.12.1894, d. 14.11.1974. Foto fra begyndelsen af 1940'erne.

ud med en fugtig svamp (som regel dog med spyt). En af drengene var letsindig nok til at skrive: Ich bin ein Däne o.s.v. Læreren kom bag på ham og så det. Han blev bleg af raseri, og hvor fik den stakkels dreng klø!

Da jeg nærmede mig konfirmationsalderen, var det mit store ønske at læse til lærerinde. Far var meget imod det, det betød jo, at jeg skulle være tysk eller i hvert fald give det udseende af at være det. Jeg holdt dog stædigt fast ved mit ønske, og far gav efter.

»Sprengelsborg«

Jeg kom på kvindeseminariet i Augustenborg. Uddannelsen var oprindeligt 5årig, men blev netop dengang i 1910 6-årig. 3-årig præparand- og 3-årig seminarieuddannelse. Al undervisning foregik på slottet, de første tre år i en sidebygning, som vist nok engang havde været stald. De sidste tre år både undervistes og boede man på selve slottet, hvorimod man de første tre år boede i et pensionat »Sprengelsborg«; værtinden hed frk. Sprengel. Ordensreglerne var dog de samme begge ste-

der, og de var helt og holdent efter prøjsisk mønster, nærmest tysk militarisme.

Hustugt

Hele døgnet var inddelt efter klokkeslet. Vi havde en time om ugen, som var vor egen, den var beregnet til at købe de ting, man skulle bruge i ugens løb (Besorgungszeit), men blev mest brugt til at gå på konditori. Derudover måtte vi ikke gå nogen steder uden tilladelse. Vi var naturligvis ikke bedre end som så. Hvem kan ikke få lyst til at gå ind og købe et stykke chokolade? men så måtte der holdes vagt, for det tilfælde, at en lærerinde var i farvandet. Det kunne ske, at man blev lukket bag ud af butikken. Der var et utal af forbud, men at overtræde disse var jo spændende, om det nu kunne gøres, uden at det blev opdaget. Hvor var det sjovt at ryge en cigaret på et stinkende W.C., bare fordi det var farligt, det ville få en meget alvorlig irettesættelse til følge. Det var farligt at kaste et blik til den side, hvor der var en ung mand, selv om en eller anden sværmede lidt for en ung mand med en rød hue, altså en, der gik i ældste gymnasieklasse.

Nogle af os havde betroede poster så som »Spaziermutter«, der havde ansvaret for, at den daglige spadseretur (en time) foregik i flok og følge, ro og orden, med hat og handsker. Naturligvis var vi ikke kommet langt uden for byen, før vi afførte os disse klædningsstykker, men vi kom hurtigt i klæderne igen, hvis der var fare på færde (en lærerinde). Ligeledes var der en »Schlafstubemutter«, der havde ansvaret i sovesalen, en »Arbeitsmutter« skulle sørge for ro og orden i de to timer, hvor der skulle arbejdes, der måtte absolut ikke snakkes. Var man ikke blevet færdig med lektierne, tyede man til en lommelygte under dynen. Lyset skulle selvfølgelig slukkes på klokkeslet.

Når jeg tænker på min tid i Augustenborg, må jeg somme tider skamme mig.

Jeg var ung og lod mig undertiden smitte af mine kammerater og var nær ved at føle mig tysk. Men jeg var dansk, og det skulle skjules. Ikke desto mindre skete det en dag, at en lærerinde, frk. Tagholm, kaldte mig til sig og spurgte mig, om det var rigtigt, at vi talte dansk i mit hjem, det kunne jeg jo ikke nægte. Hun pålagde mig nu at tale tysk, når jeg kom hjem i ferien. Jeg svarede, at mine forældre ikke kunne tale tysk, men naturligvis ikke, at de heller ikke ville.

Ville man besøge nogen i byen en søndag eftermiddag (om formiddagen var der tvungen kirkegang), skulle der indhentes tilladelse hos frk. Sprengel, vi kaldte hende i øvrigt for »dragen«. At blive uvenner med hende var så vist ikke tilrådeligt. Det blev således en kendt sag, at jeg undertiden besøgte en dansk familie, missionær Knudsen. Fru Knudsen havde en systue og syede bl.a. gymnastikdragter til seminariet; men i 1914, efter krigens udbrud, blev dette arbejde taget fra hende på grund af hendes danske sindelag.

Den næststørste dag

Den største festdag var kejser Wilhelms fødselsdag den 27. januar. Vi mødte om morgenen i hvide kjoler til en festlighed i aulaen, den tidligere riddersal. Så var det ellers fredag. Om aftenen mødte vi igen i aulaen for at danse, naturligvis uden mænd. Den næststørste festdag var frk. Sprengels fødselsdag. Kosten til hverdags var noget spartansk, men den dag vankede der ekstra traktement.

Ville man besøge nogen uden for byen f.eks. lørdag-søndag (jeg havde en fætter og kusine i Guderup på Als, som jeg somme tider besøgte) skulle der indhentes tilladelse hos seminariets leder, Frau Direktorin von Jöden, en meget myndig dame, hvis øjne kunne lyne. Der var dobbeltdøre til hendes kontor, man kunne ikke vide, om hun havde hørt ens banken eller svaret

Billede af præparand-klassen på Augustenborg Seminarium. Mette Kathrine sidder foran i midten (med et fløjlsbånd syet i firkant på kjolen). Foto 1911.

på det. Åbnede man for tidligt, var det galt, havde hun svaret, og man ikke kom med det samme, var det også galt. Kom man så ind, fulgte der en hel ceremoni. Fik man ikke lukket døren rigtig efter sig, så hed det: Machen Sie bitte erst die Tür zu, ehe Sie zu mir reden. Derefter udførte man hofknikset. Det venstre ben skråt bag ud, højre ben i en bue til højre og bagud, dybt ned i knæene og overkroppen foroverbøjet (det lærte vi i gymnastiktimen). Derefter stod man ret og fremførte sit ærinde, hvis ellers ikke hun først havde noget at kritisere, ens holdning, frisure eller lignende. Havde man ikke hilst tilstrækkelig ærbødig på en lærer på gaden, blev man kaldt frem i næste gymnastiktíme for at få det lært.

Den 18. april 1914 fejrede tyskerne 50årsdagen med pomp og pragt på Dybbølbanken. Vi fra seminariet var tvangsindlagt til at deltage. Aftenen i forvejen skulle vi lægge frem, hvad vi skulle have

på, for det skulle være fint. Det var i øvrigt ikke noget nyt, at »Dragen« inspicerede, det skete faktisk dagen lang, fra klokken ringede om morgenen til at stå op og til vi gik i seng, om skoene var pudset, om der var orden i bogskabet, syæsken eller kommodeskuffen. Ve den, der dér havde noget spiseligt (dog undtagen frugt). Var man først flyttet ind på slottet, var det tilladt at supplere kosten med noget spiseligt hjemme fra. Hver havde et lille skab til brug for dette.

Men nu tilbage til Dybbøldagen: Ved festen var enkelte gamle veteraner fra 1864 til stede. Jeg husker en Graf Hesela med masser af ordener, som blev stærkt hyldet. Hvad jeg aldrig vil glemme, var en af hovedtalerne, der bl.a. udtalte: Das Land, das uns so viel Blut gekostet hat, soll uns nie wieder verloren gehen.

Den 1. august erklærede Tyskland Rusland krig, og så rullede lavinen. Flere og flere lande blev indblandet i krigen, den

1. verdenskrig. Vi kom tilbage til Augustenborg efter sommerferien, men blev kort efter sendt hjem igen, idet man regnede med, at Danmark også ville blive indblandet i krigen. Vi blev dog inden så længe kaldt tilbage igen, og undervisningen blev genoptaget.

I begyndelsen af krigen vandt Tyskland som bekendt nogle store sejre i Rusland (min bror, der lå aktiv soldat nær den russiske grænse, var med). En dag efter en af disse sejre skulle der festes. Vi blev kaldt sammen og stillet op i række på slotspladsen, fik påhæftet sort-hvide sløjfer og skulle så marchere igennem Augustenborgs gader syngende: Deutschland, Deutschland über alles (den tyske nationalsang). Alt dette følte jeg uendelig tungt. Hvor havde jeg lyst til at rive sløjfen af og ærligt bekendt, at jeg var dansk.

Bortvisning

Forholdet mellem Tyskland og Sønderjylland var spændt. De danske sønderjyder havde aldrig glemt den uret, der var overgået dem i 1864, og at løftet om en afstemning aldrig var blevet opfyldt. De danske sønderjyder blev af nogle tyskere kaldt for landsforrædere. Kort tid efter krigens udbrud blev nogle af de førende danske mænd arresteret og sad et stykke tid indespærret på Sønderborg slot, der dengang var tysk kaserne. Mine kammerater og lærerinder morede sig. Det havde disse »landsforrædere« vel nok godt af. En eftermiddag kom en lærerinde ind til os i vor arbejdsstue og underholdt sig med eleverne om denne begivenhed, som man altså morede sig over. Jeg var klar over, at jeg nu skulle passe på mig selv. Jeg lod som om jeg var optaget af mit arbejde og forholdt mig tavs. Men det kunne ikke gøre det. Lærerinden kom hen til mig og bemærkede, om jeg ikke morede mig, om jeg også var dansk. Jeg svarede »nej«. Jeg kunne lige så godt have sagt »ja«.

Kort efter stod der i min karakterbog, at der blev givet mig det råd at forlade seminariet, uden at der dog var forandret noget på mine karakterer. Jeg fik underrettet mine forældre og vidste bombesikkert, at far ville ankomme hurtigst muligt, og jeg tog ikke fejl. Efter en samtale med Frau Direktorin sagde far: Dette her er ikke din skyld min pige, det er min.

Jeg havde da læst i omtrent 4 1/2 år og havde altså 1 1/2 år tilbage af min uddannelse. Jeg pakkede mine ting, og vi rejste hjem.

Lige forinden mødte jeg frk. Tagholm på gangen. Hun standsede og ville sige farvel til mig, men jeg stod med hænderne på ryggen. Hun havde altid behandlet mig med en slags ironi. Som jeg egentlig hadede hende i dette øjeblik! Nu smigrede hun mig og mente, at med den energi, jeg sad inde med, ville det nok gå mig godt senere i livet, om jeg så ville skrive til hende. Jeg knyttede hænderne på ryggen og svarede, at det ville jeg sikkert ikke. Jeg gjorde det alligevel senere.

Min far tog affære

Far rejste næsten omgående til København. Som jeg beundrer far for det, en ganske almindelig bondemand. Han kom hjem med ministeriets tilladelse til, at jeg måtte gå ind på et dansk seminarium som privatist og blive dansk lærerinde. Far foranledigede også, at min karakterbog, som var ført hvert halve år, og altså endte med den skæbnesvangre bemærkning, blev sendt til en højere instans i Kiel. Jeg fik den tilbage uden kommentarer.

Fra København tog far turen over Haslev og fik aftalt med forstanderen, at jeg kunne begynde med det samme på seminariet. Jeg skulle prøve i 2. klasse, så jeg eventuelt kunne få min eksamen på 1 1/2 år. Så ville tyskerne ikke få noget at hovere over, hvilket betød uendelig meget for far, men naturligvis mest for min skyld.

Mette Kathrine Petersen og Johannes Andersen blev gift 16. august 1919. Hun blev lektor og han forstander på Handelsskolen i Nykøbing F. Billedet er taget ret hurtigt efter brylluppet. Johannes Andersen er født 3.9.1895. Død 6.8.1982.

En uge efter, at jeg havde forladt Augustenborg, drog jeg nord på. Da sagde far: »Du skal ikke være ked af at rejse nord på, der skal nok komme den dag, hvor du kan komme her hjem og blive lærerinde«. Så sikker var far og mange med ham på, at når denne krig var forbi, ville Sønderjylland igen blive dansk.

Overgangen fra den tyske militarisme og friheden i Danmark lader sig ikke beskrive. Nok kunne jeg undertiden synes, at det var lidt småt med disciplinen, og at man ikke skulle rejse sig, når man skulle høres i klassen, eller når læreren stillede et spørgsmål, fandt jeg nærmest absurd.

Naturligvis betød overgangen fra tysk til

dansk for mig et uendeligt slid. Hjemmets sprog havde været sønderjysk, men skolesproget tysk. Mange gange havde jeg svært ved at forstå, hvad der stod i de danske lærebøger, f.eks. fysik og matematik og også, hvad der blev gennemgået i klassen, for slet ikke at tale om at skulle skrive stil på dansk. Men jeg bestemte over mig selv og over min tid. Ingen hindrede mig i at stå op kl. 4 om morgenen, hvis det passede mig; jeg arbejdede bedst om morgenen. Det blev en lykkelig tid.

Allerede i foråret 1915 skulle jeg op til 1. del af eksamen: regning, matematik, fysik, dansk grammatik og analyse. Det gik, og jeg kunne gå videre med arbejdet til

sidste del, og også det gik. Jeg er mine kammerater og lærere meget taknemlig for den venlighed og hjælpsomhed, de viste mig, og som i så høj grad bidrog til, at det blev en lykkelig tid.

Trods rejse- og pasvanskeligheder kom mine forældre til Haslev til afslutningsfestligheden. Jeg kom med en bemærkning om det til far, men han svarede: Vi havde næppe troet, at du havde klaret det, og så skulle du ikke stå alene. Også det beundrer jeg min far for. Netop som de kom, havde jeg været oppe i mit sidste fag.

En af de første dage i Haslev havde jeg en oplevelse, som jeg ikke vil glemme. Vi kom ud i et frikvarter, netop som pedellen var ved at hejse flaget. Jeg løb over græsplænen og bad om, jeg måtte have lov. For første gang i mit liv hejsede jeg det danske flag. Jeg tror næppe, at nogen af mine kammerater, der stod og så til, forstod, hvad der rørte sig i mig.

Nævnes skal det også, at jeg her på seminariet traf min tilkommende mand, Johannes Andersen fra Nykøbing F. Officielt blev vi først forlovet, da vi var færdige med vor eksamen 1916.

For mange lærere

Så kom der andre vanskeligheder. Der var stor overflod af lærere, vi skrev begge ansøgninger i massevis, dog længe uden resultat. Omsider i efteråret 1916 fik jeg tilbud om en stilling som vikar for en vinterlærerinde i Vestjylland, i Ganer, lidt vest for Skjern, det varede vinteren ud. Jeg havde fri bolig oven over skolestuen, men det kunne godt knibe lidt med at få lønnen, 50 kr. om måneden til at slå til, der var jo krig og dyrtid. Førstelæreren og hans kone var meget venlige imod mig og inviterede mig som regel ned søndag middag til at spise med dem.

I foråret 1917 tiltrådte jeg en stilling ved Hindholm realskole. Her var det, at jeg skrev til frk. Tagholm. Jeg fortalte hen-

de om min eksamen, min forlovelse og var endog fræk nok til at fortælle, at min lykke begyndte, da jeg havde taget turen over grænsen til Danmark. Jeg ventede naturligvis ikke at få svar, men det fik jeg. Hun ønskede til lykke med det mål, jeg med så megen energi havde nået og min forlovelse og ønskede alt godt for mig i fremtiden. Jeg var ikke fri for at føle mig en lille smule beskæmmet (hvis ikke også dette var ironi).

1918 gik turen til Nykøbing F. Min forlovede var blevet timelærer ved kommuneskolen her, og jeg skulle vikariere for ham, mens han aftjente sin værnepligt, og så forhåbentlig senere få ansættelse her. Efter hans hjemsendelse blev vi gift den 16. august 1919. Brylluppet stod i mit hjem i Sønderjylland. Grænsen mellem Danmark og Tyskland var der stadig. Alligevel var flagene (for første gang) gået til tops langs ruten fra Kassø til Hjordkær kirke, en meget stor ære, der vist min far og mig. Trods det, at tyskerne havde spændt ben for mig, havde jeg fået læreksamens og skulle nu giftes med en dansk lærer.

Jeg ønskede at blive ansat som lærerinde i Nykøbing. Det kunne på det tidspunkt ikke lade sig gøre, når man var gift, i hvert fald ikke i Nykøbing. Der var stadig overflod af lærere og i det hele taget af arbejdskraft. Min lyst til at undervise var ikke blevet mindre, fordi jeg var blevet gift. Jeg var en lille smule bitter. Jeg syntes selv, at jeg havde sat så meget ind på at få den eksamen. Det kunne imidlertid kun blive til vikariat, men dem havde jeg dog mange af.

Mit livs største oplevelse

Den 10. februar 1920 havde jeg vel nok mit livs største oplevelse, afstemningen i Sønderjylland. Rejsen blev bekostet og organiseret af den danske stat, for mit vedkommende til Korsør og så pr. skib til Aa-

benraa. Hvilket skue ved indsejlingen til Aabenraa! Dannebrog ved dannebrog fjorden rundt. Jeg mindedes en dag fra min barndom, da jeg kom hjem fra skole efter en historietime, hvor vi havde hørt om, hvorledes det tyske folk i en krig havde kunnet ofre for deres land, om det så var deres vielsesringe. Jeg følte mig fattig, jeg havde ikke noget fædreland. Nu vajede Dannebrog over Sønderjylland, det var Danmark, det var mit land.

Til slut skal kun nævnes, at min mand, samtidig med at han var lærer ved kom-muneskolen, også fra 1919 havde timer ved handelsskolen. Efter skoleinspektør Bangs død i januar 1930 (han var tillige forstander for handelsskolen) blev min mand leder af skolen. Handelsstandsforeningen søgte samtidig en lærer, der kunne undervise i tysk, og det blev mig. Først som timelærer, 1935 adjunkt og senere lektor. Nu havde vi begge vort virke ved handelsskolen, som vi kom til at holde meget af. Vi havde begge meget arbejde både hjemme med hus, have og tre børn og på skolen, der stadig voksede, og nu var der mangel på lærere.

Nu er vort livsværk på skolen endt. Begge fyldt 71 år trak vi os tilbage den 1. august 1966.

Alt dette har jeg skrevet, fordi det måske senere kan interessere vore børn og børnebørn.

To supplementer til mine erindringer:

1. Illegalt over grænsen.

I foråret 1919 var min forlovede og jeg indbudt til bryllup i Sønderjylland (Høn-kys). Samtidig skulle min brors forlovelse med brudens søster fejres.

Der herskede stadig pastvang, og ikke nok med det, man skulle også have visum, som kun blev udstedt på det tyske konsulat i København. Jeg havde taget den tur nogle gange, når jeg skulle hjem på ferie. Vi ville gerne spare de penge. Det var hel-

ler ikke helt sikkert, at min forlovede ville kunne få visum, der skulle angives en gyldig grund. Far mente, at grænsen nok ikke mere var så strengt bevogtet, så vi skulle prøve uden pas. Far kendte et ældre ægtepar i Vamdrup (den danske grænsestation), som måske kunne hjælpe os lidt. Det lidt sydligere Farris, der tidligere kun var et trinbræt, var nu under krigen blevet tysk grænsestation. Det gjaldt altså om at komme til Farris og så derfra videre med toget. Både her i Danmark og endnu mere i Sønderjylland var toggangen under krigen meget indskrænket.

En vanskelig rejse

Vi rejste fra Nykøbing kl. 16 og kom til Vamdrup kl. 4 den næste morgen. Det eneste tog syd på fra Farris gik kl. 18. Vi hvilede os på et par træbænke på stationen, indtil vi syntes, vi kunne opsøge det ældre ægtepar, hvor vi blev og spiste til middag, der var jo god tid til kl. 18. Over middag begav vi os på vandring sammen med ægteparret ad en marksti mod Farris. De kunne naturligvis ikke hjælpe os længere end til grænsen.

En kedelig dansk grænsebetjent

Ved grænsen mødte vi straks en dansk grænsebetjent, som ikke var særlig venlig. Han forklarede os, at vi i Vamdrup kunne få udstedt et visum, som skulle være tilstrækkelig til at komme over på, og der var jo god tid. Vi var ikke begejstrede for at skulle vandre frem og tilbage til Vamdrup endnu engang (3-4 km), trætte som vi efterhånden var blevet. Men han ville ikke give sig; vi kunne dog lade kufferten stå, til vi kom tilbage. Han gjorde også opmærksom på, at der overalt var tyske vagtposter, så vi ville alligevel ikke komme ret langt. Der gik en lige i nærheden. Jeg bad om, jeg måtte gå hen og tale med ham. Gendarmen ville først gå med, men jeg bad om lov til at gå alene. Jeg forklarede

så den tyske betjent, hvad det drejede sig om, bl.a. skulle jeg hjem og præsentere min forlovede osv. Samtidig stak jeg ham et par cigarer, og han lod sig overtale til at lade os passere. Den danske betjent ville imidlertid ikke give sig.

Altså vandrede vi tilbage til Vamdrup; der var lige kommet tog syd fra, så paspolitiet havde travlt. Da vi endelig kom til, viste det sig, at visumet skulle udstedes ved grænseovergangen ved landevejen i nærheden af det sted, hvor vi havde været. Vi kunne nu være kommet en nærmere vej, men vi skulle jo tilbage og hente kufferten. Der var nu kommet en anden betjent på posten, og nu havde vi ikke længere god tid. Han forklarede os, hvad vej vi skulle gå og viste os en gård, hvor der boede dansksindede folk, som før havde hjulpet folk over grænsen. Der var imidlertid kun en ung pige hjemme. Familien var til konfirmation, det var palmesøndag. Vi tog skæbnen i vor egen hånd, der var kun ganske kort til Farris. Vi turde ikke tage risikoen, men løb skråt over marken til et hus ved vejen (meget fattigt). Vi blev venligt modtaget, og børnene blev sendt ud for at se efter vagtposten; han havde lagt sig i en grøft i nærheden. Fra vinduerne kunne vi se Farris station og så også inden længe toget køre sydpå, det eneste og det sidste! Nu fjernede også vagtposten sig, vi havde ikke længere hans interesse.

Vi gik og gik og gik

Bare vi dog kunne blive kørt et lille stykke vej, kunne vi nok gå lidt igen, nu var i hvert fald faren for at blive antastet overstået. Manden på stedet forhørte sig på en gård, men familien var til konfirmation. Han vidste dog, at der i Jels en lille landsby 3-4 km sydvest for Farris var en mand, der endnu havde en bil (dem var der ikke mange af); måske han kunne køre os til Sommersted, den næste station syd på,

derfra mente han, gik der et godstog kl. 21.

Vi vandrede af sted til Jels, fandt også den pågældende mand, men bilen havde han solgt dagen i forvejen. Han henvendte sig til en gårdmand og for gode ord og en ublu betaling (danske penge var jo betydelig mere værd end mark) kørte han os til Sommersted. Det var rigtig nok med det godstog, men om søndagen kørte det kl. 20, og var altså kørt.

Hvad nu? Da det var søndag, kunne vi ikke telefonere hjem. Jeg kom i tanker om, at mine forældre og også jeg havde været godt kendt med en ung pige, der var blevet gift med en gårdejer, Jørgen Petersen, i Skrydstrup ca 2 km vest for Vojens, der var den næste station syd på. En mand foreslog os at gå langs banelinien til Vojens ca. 7 km, altså af sted igen, men hvor var der langt! Vi kunne se lysene i signalerne ved Vojens, men syntes stadig ikke, de kom nærmere. Heldigvis havde vi endnu en bid brød i tasken. Ved midnatstid nåede vi Skrydstrup. Der var lys i præstegården, hvor vi forhørte os om, hvor Jørgen Petersen boede. Her havde der også været konfirmation og kun en ung pige var oppe, men fru'en stod op igen. På grund af konfirmationen var alle sengene optaget, vi fik dog hver en sofa at ligge på. Vi havde håbet, at Jørgen Petersen kunne køre os et stykke på vej den næste dag, men begge hans heste var med føl. Han fik dog en nabo til at køre for os samtidig med, at han fik telefoneret til mine forældre, der naturligvis havde været urolige for os.

– og så mødte vi far i en vogn

Efter at vi var blevet sat af for at fortsætte til fods, fik jeg inden længe øje på et køretøj med to rødbrune heste for og far på bukken, hvilken lettelse! Far havde sat familien af i Hønky's og var så straks kørt videre nordpå. Vi kørte direkte til kirken

Egvad, annekskirke til Hellevad. Dengang havde man som regel formiddagsbryllup; vi kom ind i kirken, netop som brudeparret gik op til alteret, og var så ellers til bryllupsfest til kl. 2 om natten. Mine forældre kunne ikke godt bryde op før de andre, da det også var min brors forlovelse, der blev fejret; men hvor var vi trætte!

Efter påske skulle vi tilbage til Danmark, men hvordan? Der var i mellemtiden kommet den bestemmelse, at ingen i Sønderjylland kunne benytte toget uden legitimation, udstedt af de stedlige myndigheder, hvad vi jo altså ikke kunne få.

Vi ville nu forsøge at komme over grænsen længere vest på for at nå Ribe. Far kørte os til Fole, ikke så langt fra grænsen, hvor min morbror var lærer. Han fik en nabo til at køre os til grænsen, på det sted var grænsen en grøft; på den anden side stod en dansk vagtpost. Da han havde forstået, hvad det drejede sig om, hoppede han over grøften og sagde, at nu stod han i Tyskland, hvor han ikke havde noget at sige, og så hoppede vi over på den modsatte side.

For at komme uden om toldkontoret kunne vi dog ikke gå den slagne vej, men måtte en lille omvej til Ribe, det blev i alt ca. 13 km, nu var vi igen i Danmark.

Den tyske amtsforstander i Årslev lægger os hindringer i vejen for vort bryllup.

Min forlovede og jeg mødtes i Fredericia, han havde været på kursus i Århus, mens jeg i Nykøbing havde indrettet vor fremtidige bolig.

Vi skulle i »æ Kasten«

Ankommet til Hjordkær mente far, at vi helst med det samme måtte køre til Årslev og få ordnet papirerne, en slags borgerlig vielse; vi havde alle de nødvendige papirer, men den tyske amtsforstander påstod, at der manglede et, noget ganske ligegyldigt, som min svigerfar nemt kunne skaffe (jeg tror hos præsten). Men et brev frem og tilbage over grænsen ville tage nogle dage, og vi ville ikke kunne nå at blive gift i sommerferien. Vi skulle nemlig 14 dage før vielsen »i æ Kasten« d.v.s., vore navne m.m. skulle i en dertil indrettet kasse hænges op hos kommuneforstanderen. Far var vred, vi var kede af det. Heldigvis kom præsten netop på en lille visit. »Spænd for, Erik Petersen, og så kører vi til landsrådsamtet i Aabenraa,« sagde han, og det var far ikke sen til. Præsten førte ordet, og der var ikke noget i vejen for, at vi kunne »komme i æ Kasten«. Vi kørte tilbage til amtsforstanderen, der i mellemtiden havde fået besked fra Aabenraa og nu havde han fået en anden tone på.

Som før fortalt vajede flagene på vor bryllupsdag; vi var en lang række køretøjer. Tilfældet ville, at også amtsforstanderen var ude at køre; han kom fra en sidevej og var nødt til at holde stille, til den lange brudeskare var passeret.

Han fik altså også fornøjelsen at se alle flagene.

For igen at citere H.C. Andersen:

»De unge blev gift og levede lykkeligt til deres dages ende«. (forhåbentlig). Der er nu gået 48 år siden dengang.

Trækirker i Sønderjylland

AF HANS LORENZEN

Skodborg kirke er blevet ombygget adskillige gange. Stud. mag. Hans Lorenzen, Århus, har søgt gennem opmåling af granit-sokkelstenene, som ved ombygningerne er blevet flyttet og suppleret, at finde frem til kirkens ældste historie.

I en lille montre opbevares i Skodborg kirkes våbenhus resterne af en træramme fra skibets vestre nordvindue. Rammen er til-dannet af såkaldte notplanker, der anvendes i trækirkebyggeriet, og den anses for at være det eneste levn fra en mulig trækirke i det sønderjyske område.

For kulturhistorikeren er det sådanne fragmenter fra træbygninger eller de stolpe- og plankespor, middelalderarkæologerne har kunnet finde i jorden under kirker-nes gulve, der hidtil er blevet anset for at være de eneste sikre kilder, som kunne sige noget om art, alder og udbredelse af trækirkegruppen, der afløstes af stenkirkene.

Med den seneste undersøgelse foretaget af arkitekt Knud Krogh, Nationalmuseet, og hans tolkning af en række store sten under gulvet i Jelling kirke som fundament for en trækirke på fodremme, synes der at været åbnet muligheder for at inddrage en ny kilde til belysning af trækirkernes historie, og særlig hele den generation af bygninger på fodremme, som den norske arkæolog Roar Hauglid mener blev opført før og omkring år 1100, og som efter hans mening skulle være forsvundet sporløst, eller i hvert fald være meget vanskelige at påvise arkæologisk, fordi de har været helt uden jordgravede stolper.

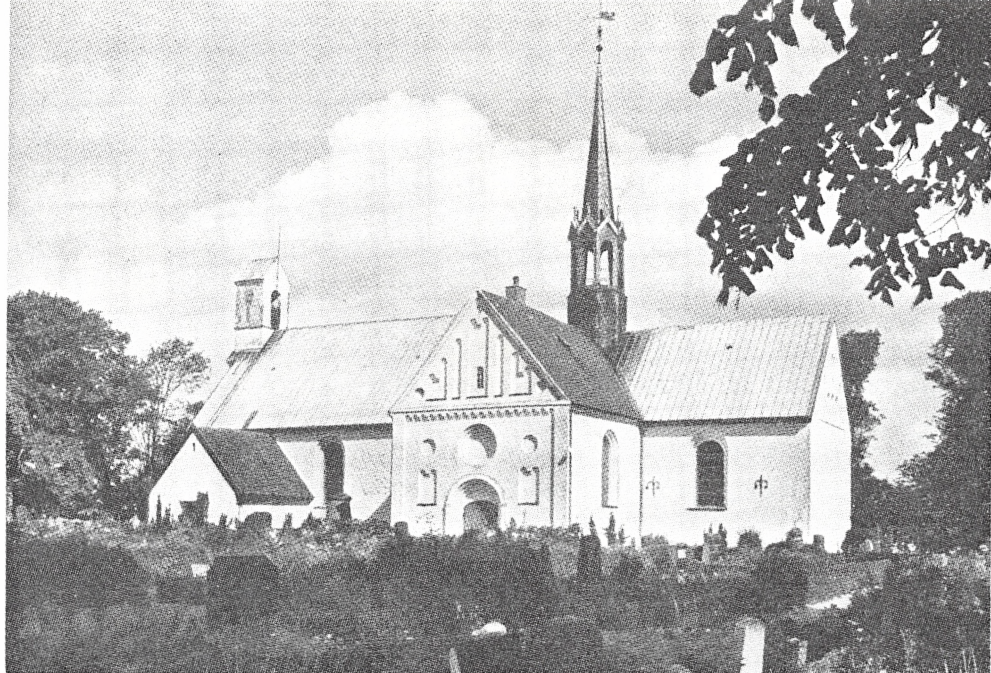
Spørgsmålet er imidlertid, om disse trækirker er forsvundet helt så sporløst, som Hauglid mener. Baggrunden for hans antagelse turde vel først og fremmest være, at

fundamentene til mange norske stavkirker ofte kun har bestået af sten, der var løst henlagt på jorden eller lagt i en ganske lav rende; men fra heldige fund, som for eksempel i Silte*, hvor trækirkens stenfundament var bevaret umiddelbart inden for den senere stenkirkens fundamenter, ved vi, at en trækirkes fundament ikke alle steder var en bunke mere eller mindre tilfældigt sammenkastede sten, men kunne være en højt udviklet bærende og drænende konstruktion. I Silte ville fundamentet sagtens have kunnet bære det senere stenbyggeri, og var vel også kommet til det, om man ikke havde valgt at gøre den nye stenbygning bredere end den gamle af træ.

Teoretisk synes der derfor ikke at være noget til hinder for, at der kan ligge mange sådanne rester af stenfundamenter fra trækirker på fodremme gemt under de senere opførte stenmure i vore landsbykirker. Men hvad der er langt mere spændende er, at de store sten, Knud Krogh tolkede som fundamentet for en sådan kirke i Jelling, hverken var et fundament eller sokkel, men vel nærmest må betegnes som en mellemting eller som en forløber for de granitsokler, vi kender fra langt de fleste jyske middelalderkirker.

Man kan naturligvis forestille sig, at selv velkonstruerede fundamenter med effektivt dræn, ikke helt har kunnet forhindre

* Silte ligger i nærheden af Hemse, Gotland. Arkæologisk beretning »En stavkyrka i Silte« v. Gustaf Trotzig i »Göptländskt Arkiv« 1972, s. 73-88. Det lærerige fund er iøvrigt hyppigt omtalt og refereret i den nyere litteratur vedrørende middelalderarkæologi.

Skodborg kirke. Kirkens skib står den dag i dag som det blev opført i rå kamp, men den ældste sokkel var ikke fremstillet til dette stenbyggeri; den må have hørt til en endnu ældre trækirke.

en for hurtig forrådnelse af fodremmene og de plankeender, der var nedfældede i dem, og at man derfor efterhånden har valgt at hæve remmene op over jorden ved at sætte en sokkel af granitblokke over fundamenterne. Men man bør nok også tænke på, at soklen kunne være den ældste måde at lade stenene træde frem på som bygningselementer, således at den måske kunne tænkes som en forløber for selve stenbyggeriet. På Trelleborg var det jo modsat. Der anvendtes der sten som byggelementer i anlægget, men de blev overalt skjult i ler og jord, medens træet såvidt vi i dag kan bedømme det, har været det synlige og dominerende.

Uanset om granitsoklen som sådan, skylder sin tilblivelse praktiske hensyn for at beskytte træet, eller der lå en mytisk begrundet fremhævelse af stenen bag, må det imidlertid betyde, at der burde være lige så store muligheder for, at der endnu i dag er bevaret sokkelsten fra trækirkernes tid i vore kirker, som at de står på resterne af deres fundament.

Medens spørgsmålet om fundamenterne

kun lader sig besvare gennem arkæologiske undersøgelser, ligger det noget nemmere med sokkelstenene, i hvert fald de steder hvor de ikke er alt for hensmuldrede eller overtjærede, og i Skodborg er de fleste faktisk i en så rimelig god stand, at de har kunnet gøres til genstand for en nærmere undersøgelse.

Det er ikke noget nyt at inddrage soklerne som kilder til en kirkes bygningshistorie. I det store oversigtsværk »Danmarks Kirker« er det ofte alene forskellene i granitsokkelstenenes profiler, der er brugt som indicium for, at for eksempel kor og skib ikke er bygget samtidig, og tit viser det sig, at der endog kan ligge en betydelig tidsforskel mellem de to bygningselementer.

Det, der blandt andet gør soklen til en så værdifuld kilde, er, at man formodentligt aldrig har stillet krav om fremstilling af en fuldstændig nøjagtig kopi af den eksisterende sokkels profil ved senere indkøb eller tilhugning på stedet af sokkelsten til udvidelser og ombygninger. Som regel er man derfor i stand til, ud fra det antal profiler, der optræder i en bygningssokkel,

at sige noget om det antal udvidelser og ombygninger, der er foretaget i tidens løb. Blot må man være opmærksom på, at for eksempel cistercienserne og den kristne trosretning, de stod som eksponenter for, afviste granitskulpturen i den kunstneriske udsmykning af kirkebygningen, hvorfor deres sokler kun blev forsynet med en enkel, simpel skråkant, eller man undlod helt at bruge sokkelsten. Det var benediktinerne og før dem den såkaldte germanske eller arianske trosretning, der dyrkede granittens skønhed og intet sparede i bestræbelserne på at udsmykke kirkerne med den.

Soklen fortæller således ikke blot noget om, hvor ofte der blev bygget og hvem der gjorde det. Når man er heldig, kan den endog sige noget om, hvor meget der byggedes, idet det synes at være en ufravigelig regel, at der aldrig blev fremstillet eller hjemtaget en eneste tomme løbende mål sokkelsten mere end der lige netop skulle bruges til det aktuelle byggeri.

Når vi som i Skodborg derfor endvidere er så heldige, at der heller ikke på noget tidspunkt synes at være fjernet sokkelsten ved senere ombygninger, efter at de først var indgået i bygningen, lader kirkens ombygninger sig faktisk rekonstruere med ret stor nøjagtighed. Man kan eksempelvis se det nedbrudte kor, hvis sokkelsten i dag sidder i den nordlige korsarm. Det var dog kun sokkelstenene fra korets nord- og sydvæg, der havnede her i forbindelse med at kirken fik korsarme i 1858-59, for af det antal sten, der i dag forefindes i nordlige korsarms østvæg og nordgavl fremgår det klart, at der ikke blev fremstillet eller hjemtaget sokkelsten til korets østgavl, men kun til dets nord- og sydvæg, hvorfor kirken må have været lukket med en sokkel af de buede apsissten, der i dag sidder i den sengotiske korforlængelse, som i nutiden udgør Skodborg kirkes kor.

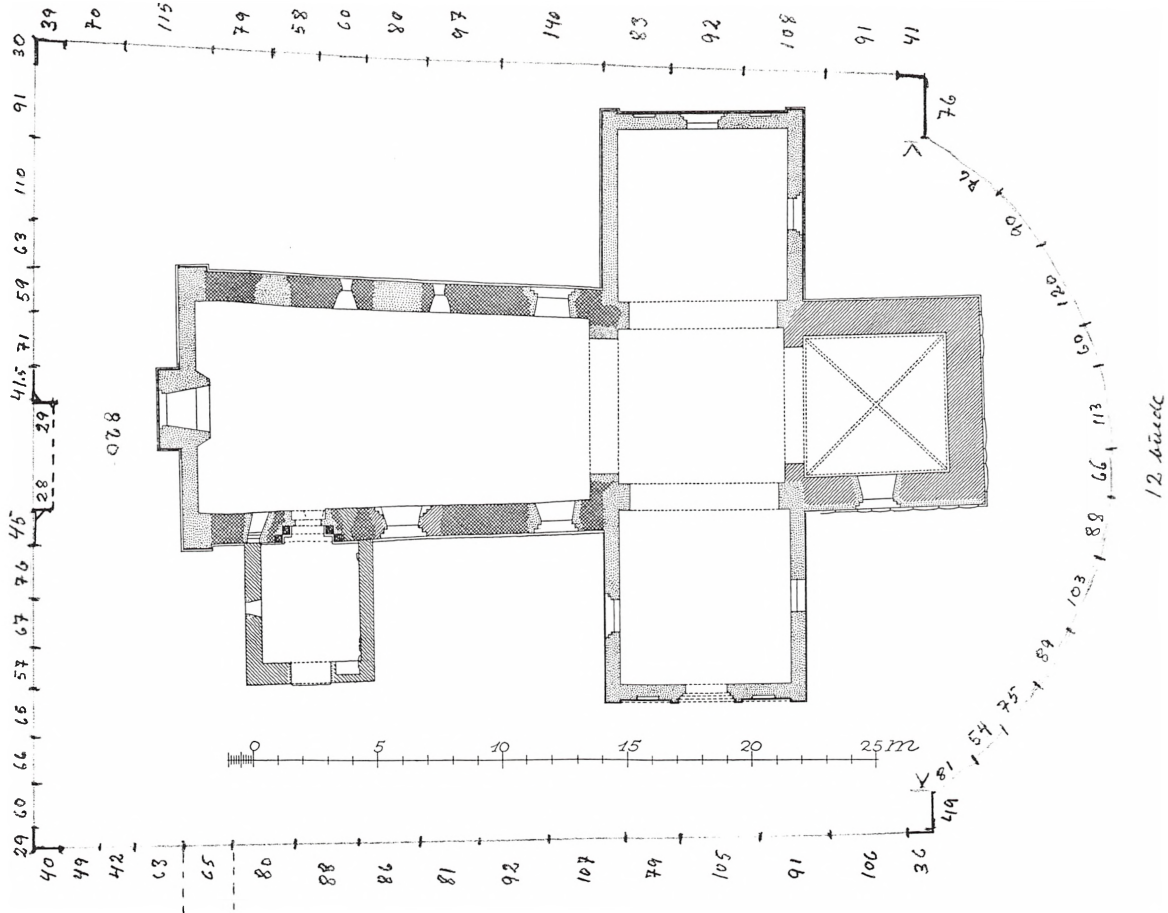
Da alle de buede sokkelsten til en ca.

8,0 m. bred og 2,6 dyb apsis, foruden østhjørnesteinene fra det oprindelige kor, blev anvendt og stadig findes her, er det overvejende sandsynligt, at det nedbrudte kor har haft apsis, idet man må gå ud fra, at alle sokkelstenene i østforlængelsen stammer fra den nedbrudte korgavl, og de er for mange til kun at have dannet en ret korafslutning.

Når koret ikke med sikkerhed kan hævdes at have haft absidial afslutning, hænger det sammen med, at de buede sokkelsten ikke blev fremstillet eller hjemtaget til korbyggeriet, hvad stenenes profiler tydeligt røber, men derimod til et ældre byggeri, hvori der indgik et større parti lige sokkelsten med den samme profil. Med undtagelse af tre sten, der i dag sidder i vestgavlen, finder vi disse bevaret i kirkeskibets langvægge, og da de udgør det største samlede parti med ens profil, må man regne med at de stammer fra den ældste kirke, der blev bygget på profilerede sokkelsten i Skodborg.

Udgangspunktet for et forsøg på at rekonstruere grundplanens form, art og udstrækning i en sådan bygning, må naturligvis være, at alle sokkelsten med denne profilering skal indgå, og at skibets fundament skal respekteres i den udstrækning, det ikke hører til den vestforlængelse, som et ret markant knæk i nordlige langvægs fundament vidner om. Herudover bør det tilstræbes at færrest mulige sokkelsten flyttes fra deres nuværende pladser.

Gennemføres et rekonstruktionsforsøg efter disse principper, viser det sig, at skibet må have været tolv meter langt, regnet fra dets oprindelige østgavl, omtrent hvor korsarmenes vestvægge i dag findes indført. Langvæggene må have stået på de nuværende fundamenter og sokler og have været uden indgange. En indgang på ca. 1,4 m's bredde synes at have siddet midt i vestgavlen, flankeret af de to vinkelhuggede sokkelsten med afvalmede hjørner,

Blandt forfatterens opmålingsskitser er denne af »en lille salkirke med absis« (1:100). Indsat i dette rekonstruktionsforsøg ses et grundrids af Skodborg kirke (1:300), opmålt i 1952.

Kirken i dag er altså henved tre gange så lang som den gamle kirke.

Så vidt forfatteren ved, er den gamle kirke den første landsbykirke med denne grundplanløsning, der er påvist herhjemme. Nord er opad på tegningerne.

som i dag sidder inderst i sydportalen, medens de to yderste, med fremspringende hjørner, der vel har forestillet dyre- eller menneskehoveder, må have dannet hjørner på vestgavlen, hvis sokkelsten anvendtes til forlængelse af nordlige og sydlige langvæg, da skibet senere fik sin vestforlængelse.

Langt mere spændende er imidlertid østgavlen, for det tolv meter lange og ti meter brede skib kan ikke have haft noget kor. Dets østhjørner synes at have været sat af de to hjørnestejn, der i dag sidder i koret, og direkte fra dem må en ca. 8,2 meter bred og ca. 2,5 meter dyb buet absis

være udgået. Grundplanen for en sådan såkaldt »salkirke med absis«, er det naturligvis overraskende at møde i forbindelse med en granitsokkel, der jo sædvanligvis antages at høre til et langt senere stenkirkebyggeri. For den lille salkirke med absis er ikke blot som type førromansk, men den hører endog til en kirkegruppe, der var kendt fra den 5. til det 10. århundrede, hvor den kulminerede for at forsvinde helt i løbet af de første årtier i det 11. århundrede.

Omvendt burde der egentlig ikke ligge noget overraskende i, at det netop er en lille salkirke med absis, man må regne

med var opført på den ældste fulden dt profilerede granitsokkel i Skodborg i betragtning af, at netop denne bygnings grundplanløsning var typisk germansk og foretrukket af de pragtlystne benediktinere, der, modsat cistercienserne, satte stenskulpturen og den profilerede sokkel i højsædet.

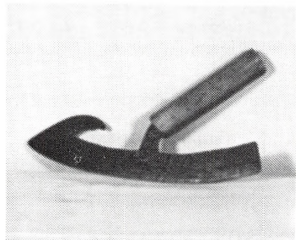
Cistercienserne og den anglo-romerske trosretning af kristendommen, de stod som eksponenter for, havde ikke meget til overs for stenhuggere. For dem var det skov-, landbrug og fiskeri, og i forbindelse hermed træsnit og træbyggeri, der var det væsentlige, og skal man forsøge nærmere at datere den lille salkirke i Skodborg, må man nok holde sig denne fundamentale forskel for øje og lade udgangspunktet blive, at den blev bygget i en germansk og ikke i en anglo-romersk politisk og religiøst domineret periode. Ikke mindst fordi vore kirker tydeligt bærer præg af, at man tog sig det bevidste valg, eller den ligeså bevidste afvisning af materialer og udsmykning af enhver art i forbindelse med kultbygningen, langt mere alvorligt i højmiddelalderen end senere.

Politisk og religiøst er det ikke vanskeligt at få øje på lighederne og genkende Knud den Stores (1018-1035) og Valdemarernes regeringsperioder som anglo-romerske, og dermed udelukkede som byggeperioder for vores salkirke, hvorfor det må blive henholdsvis Sven Estridsen (1047-

1076) og Harald Blåtands (ca. 940-ca. 985) tid, interessen samler sig om. Her forekommer Sven Estridsens tid imidlertid lovlig sen, eftersom salkirketypen jo allerede forsvandt i de første årtier af 11. århundrede, og når hertil kommer, at det senere korbyggeri i Skodborg, der fik sin egen smukt profilerede granitsokkel, som vel næppe kan være tidlig gotisk, altså fra Valdemartiden, vil det for mig at se være det mest rimelige at se korbyggeriet som et levn fra Sven Estridsens tid, og salkirken som nybygning fra Harald Blåtands.

Hvad salkirkens skæbne blev under Sven Tveskæg (ca. 985-1014) og Knud den Store, vil kun arkæologerne kunne svare på. Måske blev apsis nedbrudt og dens sokkel anvendt i en ret afsluttet østforlængelse, eller måske blev den trækirke på fodremme over granitsokkel forløberen for det egentlige stenbyggeri, der formodentlig har stået på denne sokkel, brændt, og en rektangulær træbygning uden kor og apsis og med jordgravede stolper rejst i dens sted. Vi ved det ikke, men kan kun sige, at der ikke synes at være noget i vejen for, at sokkelstenene i Skodborg allerede var gamle, da den trækirke rejstes, hvis notplanker senere leverede materiale til en vinduesramme. For vi tager næppe meget fejl i at gætte på, at de stammer fra en trækirke på fodremme som opførtes/udvildedes på Sven Estridsens tid.

Kalfatre-redskabet

I 1973 forærede pastor Urban Schrøder et redskab til »Samlingen af arbejdsredskaber og bondemøbler på Jacob Michelsens gård i Kolstrup«.

Redskabet havde han fundet på et loppemarked, men hvad det kunne have været brugt til, vidste han ikke.

Samlingens stifter og ejer, fysioterapeut Anne-Helene Michelsen formoder, redskabet kunne være et kalfatrejern, og i så fald har det været brugt til kalfatring, til sammen med en kalfatrehammer at drive opradset tovværk ind i mellemrummene mellem skibsplanker; tovværket blev afsluttende mættet med beg.

Tilfældigt så Anne-Helene Michelsen en skibsbygger, der var gengivet på Bayeuxtapetet med et redskab i hånden. Måske er det en kortskaftet økse, måske er det et kalfatrejern.

Så nu skal »H.V. Clausen og Johan Ottosen« legat, som hun nylig modtog, anvendes til en studietur, som blandt andet skal omfatte Bayeux og sammenlignende redskabsstudier.

Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig

AF TORBEN GLAHN

EN HISTORIKER I SYDSLESVIG.

Som ung foretog den kendte historiker H. F. J. Estrup en længere udenlandsrejse, og gennem breve og dagbøger hører vi om hans færden.

1817 førte rejsen ham gennem Sønderjylland, skriver overbibliotekar Torben Glahn, København.

2. maj 1817:

Vejen fra Colding til Hadersleben giver den Fremmede en særdeles fordeeltig Mening om det Slesvigske Canaan; men forventningen skuffes, jo nærmere man kommer Flensborg; man gennemreiser nøgne Hedeegne, endnu skumlere end de jydskede. Dog stødte man og paa behagelige hvilepuncter for Øiet ... Hvad der nogenlunde forkortede mig den yderst kjedelige Vej fra Appenrade til Flensborg var den muntre Postfører Hansens Selskab. Iøvrigt maa man undre sig over, at den store Mængde af Kroer kan bestaae i Holsteen ved Siden af hinanden (næsten eet for hver Miil), naar man ikke tillige tager i Betragtning, at de ifølge den uforskammede Priis paa Varerne kuns behøve liden Søgning, og at Postkarlene sjelden kjøre en Kroe forbi.

Til Flensborg kom jeg og forlod den igjen i Mørket, hvorfor jeg i denne betydelige handelsstad kuns havde leilighed til at bemærke 1) de hyppige Springvande, 2) de hvidklædte Vægtere, som man kunde fristes til at ansee for Spøgelse, 3) at de fleste Huse vende deres Gavle, ikke Siden til Gaden, hvilket i Ildebrands Tilfælde maa være en meget farlig Bygningsmaade og giver Byen et skummelt Udseende. Det var almindelig Bededags-Aften, og man maa

tilstaa, at der var stille i Husene, thi de fleste gjorde Bod paa Gaderne.

D. 3. Mai

Efter en taalelig Natterreise igjennem mindre nøgne Egne kom jeg om Morgenen til Schleswig og kunde ikke noksom undre mig over denne gamle Byes pralende Udseende. Det har en Udstrækning af en Miil omkring Vigen Sley i amphitheatralsk Skikkelse, men – kuns een Gade saa at sige. Slottet Gottorp falder i Begyndelsen meget i Øinene, men træder man nærmere til, viser det sig som et forfaldet Pallads med Alderdommens Smagløshed, men ikke med dens Majestet. Slottet ligger ellers ret vakkert imellem Skov og Vand. Dog, det smukkeste Prospect omkring Schleswig er fra Bakkernes ved Lovisenlund, et yndigt Gods, som tilhører den Hessiske Prinds Karl.¹ Slien er et roligt Vand af samme Bredde som Limfjorden ved Aalborg, men saa opfyldt med Grunde, at kuns smaae Skibe med høit Vand kunne løbe ind til Byen; de større maa søge til den fortræffelige Bugt ved Eckernförde. Paa Veien til denne sidst nævnte Bye kommer man tæt forbi Landets ældste kristelige Kirke, Hadebye Kirke;² den nuværende Bygning er vel ikke den aller ældste (thi

1. Landgreve Carl af Hessen-Kassel (1744-1836), svigersøn af Frederik V og svigerfader til Frederik VI.
2. Kirken i Haddeby var indviet til St. Ansgar, hvilket i forbindelse med forveksling af navnene Haddeby og Hedeby har givet anledning til den urigtige antagelse, at Haddeby kirke skulle være Danmarks ældste kirke. Den af Ansgar i Hedeby anlagte kirke var indviet til Jomfru Maria.

den blev opbrændt), men dog en saare gammel, uanselig, straatækket Graasteens Kirke i en skaldet Egn ved Rødderne af nogle forældede vanføre Træer, som Slien glider forbi; ret et Ærefrygtindgydende Syn for en fædrelandsk Kristen! I Kirken holdes endnu Gudstjeneste for nogle omkringliggende Sogne. Veien herfra til Eckernførde er paa sine Steder ret smuk. Denne Bye hører til de ved en skjøn Beliggenhed mere udmærkede; den ligger paa en Isthmus mellem Havbugten og en Sø, ligeover for Østersøen, der aabner sig ved Indløbet af den vide med Skov omkrandsede Bugt. Egnen mellem Eckernførde og Kiel er een af de frugtbarste og smukkeste, som jeg har gennemreist i Sønderjylland, ifald man saa tør kalde dette land, fordi man saa tydelig mærker fra Slien af, at Dansk ophører at være Almuens Sprog, da derimod Angeln næsten heelt er dansk talende. Det interesserede mig især paa denne Tour, (som jeg gjorde i Selskab med

Majorinde v. Kaufmann³ og Kieler-Student Clausen) at see og passere den slesvigholsteenske Canal.

Kiels Beliggenhed er skjøn, men ikke saa skjøn, som jeg havde forestillet mig den ...

6. Mai

Gjorde jeg en lille Søetur til det kongelige Toldsted og Pakhuus Holtenu for at betragte nøiere saavel Kielerbugten som Kanalen og skaffe mig et anskueligt Begreb om Sluseværkerne, som ere der i Nærheden. Hvor dog menneskelig Konst veed at bekjempe Naturen! – Der er Situationer langs med kanalen, som virkelig ere smaa Schweitzerske Partier; jeg gjorde Tilbageveien til fods for ret at overskue Kiels Omegn og mætte mit Øie med dens meer og meer fremtrædende Skjønhed.

3. Elisabeth Louisa Christina Kaas (1767-1849), enke efter major Hans Christian Kauffmann (1754-96).

Overdyrlæge Richard Kold-Christensen, Gråsten

AF NANNA MØRUP-PETERSEN

Fru Nanna Mørup-Petersen, f. Kold-Christensen, Charlottenlund, skriver om barn-domshjemmet i Gråsten og mindes især sin far, der opgav en god praksis i Nordsjælland for at flytte til Gråsten, hvor han gik ind i et alsidigt Genforeningsarbejde.

Min far, overdyrlæge Richard Kold-Christensen, født i Nibe 1881, må have været en af de første – måske den allerførste – »indvandrer« fra Kongeriget til Sønderjylland. Han forlod en stor praksis på Sjælland i 1919 og købte et hus i Gråsten mel-

lem posthuset og Palæet overfor Ahlmannsparken.

Vi var fem søskende mellem to og ti år. Selv var jeg syv år og erindrer tydeligt bilturen, hvor vi blev kontrolleret af tyske toldere ved Kongeågrænsen, og ankomsten til Gråsten, hvor vi gjorde holdt på torvet og blev budt velkommen af I. C. Johansen og hans sønner og af familien Stæhr.

Endnu var Sønderjylland 1. zone. Far fik i begyndelsen kun en ringe praksis, da gårdene ingen besætning havde efter fire års krig, men han tog ivrigt del i Genfore-

*Richard Kold-Christensen. F. i Nibe 23.7.1881.
D. i Hillerød 25.12.1946.*

ningsarbejdet. Far var Flensborgmand og overbevist om, at 2. zone også skulle blive dansk. Hans dybt skuffede ansigtsudtryk efter nederlaget d. 14. marts 1920 står præget i min erindring.

Der var mange veterinære opgaver at tage fat på: Kødkontrol, mælkekontrol, oprettelse af andelsslagteriet, kvægekspport, kampen mod tuberkulosen og mod mund- og klovsygen i flere omgange.

Far var også stærkt interesseret i det kulturelle arbejde, f.eks. oprettelse af det lokale bibliotek og af den konservative vælgerforening, og han blev medlem af Rotary i Åbenrå. På Gråsten Landbrugsskole underviste far smedene i beslaglære, og på Husholdningsskolen gav han timer i de offentlige sundhedsbestemmelser for madvarer.

Far var også med til at stifte Gråstens Plantningsselskab, der virkede for Vestegens tilplantning. Den årlige inspektion gav anledning til fornøjelige udflugter.

I Flensborg var far medlem af Knudsbrødrenes laug og kom derved i kontakt med mange danske Flensborgere, og han blev medlem af Unionsbankens bestyrelse.

Vi var meget lykkelige for den skønne natur i Gråstens omegn og i hele det dejlige område ved Flensborg Fjord. Utallige ture har vi gået omkring søen, til Hjertehøj og til Humlebakkerne. Far delte sine søndage mellem kirken og naturen. Ofte var vi til gudstjeneste i Rinkenæs Korskirke hos Frode Beyer eller på Rønshoved Højskole hos Aage Møller, der begge blev vore gode venner. Ja, vi havde mange venner, både sønderjyder og folk fra Kongeriget, der tog opgaverne op i det genvundne land.

Mine forældre var meget musikalske og spillede firehændigt sammen. Ved selska-

ber i hjemmet akkompagnerede mor grev Aage Moltke og dr. Hans Storm, der begge havde smukke sangstemmer. Der blev sunget meget i mine barndomsår, både ved de nationale festdage og på ture og udflugter for eksempel med fjorddamperen.

I tyverne ansatte far dyrlæge Jens Møller som assistent; han var født og opvokset i et dansk hjem i Sønderjylland og tysk uddannet veterinær – det ideelle samarbejde mellem en indvandrer fra Kongeriget og en sønderjyde. Desværre blev dette samarbejde en stor skuffelse for far, da Jens Møller blev ledende nazist og mere optaget af sit politiske arbejde end af pligtarbejdet på svineslagteriet.

Både før og efter besættelsen fulgte far nøje den politiske udvikling syd for grænsen og fik mange informationer gennem chaufførerne på lastbilerne, der kørte eksportvarer syd på. Dette medførte, at far gennem flere år var kontaktmand til oberst H. Lunding.

På grund af svigtende helbred måtte far i slutningen af 1942 søge til Hillerød andelslagteri, hvor arbejdet var mindre krævende. Vi fire søskende havde far i vor nærhed i fire år inden hans alt for tidlige død i julen 1946.

Interessen for Sønderjylland og vennerne i Gråsten var usvækket for os alle, og jeg mindes den første tur efter 5. maj 1945 pr. cykel til Hillerød, da far hejste det gamle Dannebrog fra Gråsten.

Mor blev 96 år og døde i oktober 1982. Til det sidste talte vi om Gråsten og minderne derfra. Efter fars og mors ønske er deres urner nedsat på Adsbøl gamle kirkegård i det gravsted, hvor vores lillebror blev begravet i 1921.

Dette er nedskrevet i erindring om en kærlig far og et godt barndomshjem i Gråsten i Genforeningstiden.

Vort gamle hus er nu nedrevet for at give plads til posthusets udvidelse.

P.S. Fra Jakob Kronikas bog »Lys i Vinduet« citerer jeg: Jens Møller stammede fra et kærnedansk hjem i Sundeved. Hans far var en af H. P. Hanssens venner. Den-

ne far var tillidsmand for den danske sprogforening.

Men han var altså tysk. Meget tysk endda. Nazist. Grænserevisionist mod Danmark.

I tyverne mødte jeg nu og da Jens Møller som ung dyrlægeassistent i Gråsten. Jeg var sammen med ham i hjemmet hos byens overdyrlæge. Her havde han sit arbejde. Her var indstillingen, talen og samtalen afgjort dansk. Med fuldkommen klare standpunkter angående spørgsmålet dansk-tysk.

I denne periode var Jens Møller igen den tavse. Som i den allerførste ungdom i Flensborg. Som i tiden forud for løjtnantsforvandlingen. Han virkede på ny indesluttet. Man sporede atter »komplekser«.

Men hos overdyrlægen i Gråsten anså man den stilfærdige unge mand for at være dansk. I hvert fald da »nærmest dansk«, »så godt som en af vore«.

Indtil nazismen kom. Da gennemgik Jens Møller en ny forvandling. Fra prøjsisk løjtnant til nazist.

Boganmeldelser

Hørup Klint

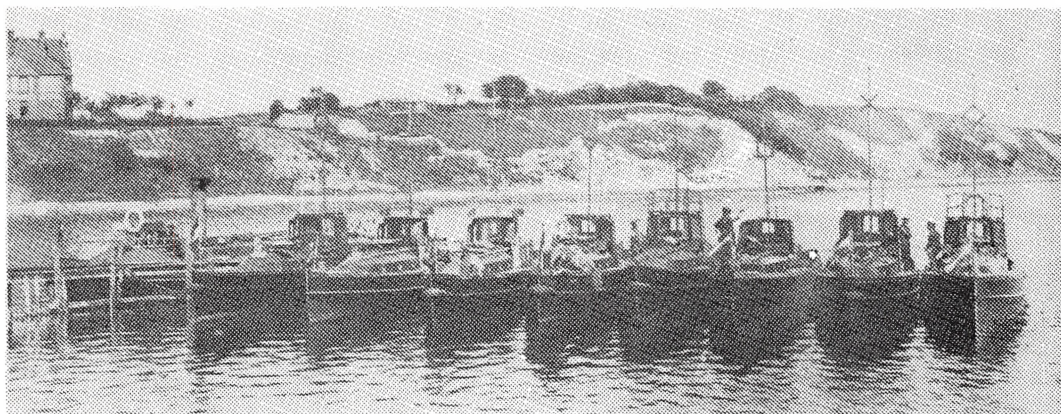
Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn. Årsskrift nr. 4. 1986. 32 sider. Ill.

I modsætning til tidligere årsskrifter er der i år kun ét emne, nemlig Hørup Klint. Til gengæld er der tre forfattere, dels Hans Tækker, der skriver om træk af Klintens historie, dels den forhenværende modstandsmand Mogens Jacobsen, som beskriver en sabotage mod Klinten, han som ung deltog i, og endelig fortæller Peter A. Christensen om efterkrigstiden, hvor der var indrettet en flygtningelejr på stedet.

Hans Tækker begynder før den første

verdenskrig, hvor den militære udnyttelse af Klinten tager form. Den første torpedo blev indskudt i 1905, den sidste i 1918, og under krigen arbejdede 3-400 mand på Klinten.

Man havde knap en halv snes hurtiggående motorbåde, »Pinasser«, der skulle hente torpedoerne tilbage. Chefen, Kasper Brandt, for torpedoindskydningsstationen var ikke uimodtagelig for milde gaver, og det lykkedes for mangen kone af få ægte-

Pinasserne.

manden kaldt hjem fra fronten mod at aflevere fedt, skinke og flæsk til »Kasper«. Hans Tækker mener, at disse byttehandler var grunden til, at Hørup sogn ikke havde så mange døde og savnede.

Da krigen var forbi, blev der festet, om også glæden var blandet med bitre savn. Hans Tækker fortæller om nye danse, blandt andet lancerede dansemester Jens Thomsen, Høruphav, en helt ny dans på kroen. Den gik op over et bord midt i salen, og der skulle karlene kysse pigerne, før de hoppede ned på gulvet og fortsatte.

Mogens Jacobsens sabotagebeskrivelse

er spændende læsning, ikke mindst fordi de tre unge sabotører måtte gentage aktionen, der tildels mislykkedes i første omgang.

Og endelig beretter Peter A. Christensen med en personlig baggrund – han arbejdede på Klinten i slutfasen af krigen og i den flygtningelejr, der derefter blev oprettet – og ikke uden humor trods emnets alvor om det daglige liv blandt flygtningene.

I dag er alle minder om fordums dage væk. Klinten er blevet til et smukt boligkvarter. Et kapitel i historiebogen er udskrevet.

ibs

En læsebog

Horst Kutzer: Schleswig. Ein Lesebuch. 96 sider. Husum Verlag. DM 12,80.

Denne lille »læsebog« i praktisk lommeformat er ikke en læsebog i dansk forstand. Indholdet minder meget om den serie, som Sønderjysk Månedsskrift har bragt, og som overbibliotekar Torben Glahn har fundet frem: En lang række længere og kortere citater, digte og prosa i fornøjelig blanding.

Udvalget af disse henved hundrede citater forudsætter et indgående kendskab til litteratur, og som redaktøren af bogen skriver i forordet, det gælder blot om at finde

kilderne.

De mange stykker har relation til byen Slesvig – indtryk fra byen, fra en spadseretur gennem den, fra Gottorp slot og fra domkirken, fra Hedeby og Mågeøen.

Af det blandede indhold kan man nævne i flæng er arabisk rejsende fra det 10. århundrede, som beskriver en storby ved det yderste hav og bemærker, at aldrig hørte man en hæsligere sang end slesvigernes brummen, der lyder fra struberne som en hunds gøen, blot endnu mere fæisk end gø-

en. Joh. Ewald og H. C. Andersen har bidraget med udtog af erindringer og dagbøger, i et kort stykke fra 870 berettes om, hvorledes ærkebiskop Rimbart befriede en nonne, Caspar Danckwerth-citatet er fra

1652, der er en række anekdoter (til dels dog vandreanekdoter, og endelig er der en god indholdsfortegnelse og en fortræffelig forfatterliste med henvisninger og årstal.

ibs

En skandinavisk losseplads

Kurt-Dietmar Schmidtke: Auf den Spuren der Eiszeit – Die glaziale Landschaftsgeschichte Schleswig-Holsteins. 100 sider. Indb. Ill. Pris: DM 28,-. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft. 1985.

Både nord og syd for grænsen er det isen, der har dannet landskabet og afsat materialerne til det. 99 pct. af Slesvig-Hostens overflade er dannet af materialer, som gletcherne har skrabet med sig fra Skandinavien eller gravet op fra Østersøfeltet. For at bruge en stedlig formulering lever befolkningen for en stor del på »Schiet und Dreck ut Skandinavien«.

Kurt-Dietmar Schmidtke giver i den foreliggende bog en populær fremstilling af, hvorledes det hele må antages at være gået til. Det populære hjælpes frem af talrige tegninger, fotografier og kortskitser.

Den ishøjde, der måles på Grønland, er 3 km; man regner, at der må falde sne i et lag på 240 km's tykkelse for at give 3 km is, og 240 km svarer til afstanden fra Kiel til Hannover. Den slags sammenligninger benytter forfatteren til at lette for-

ståelsen af de kræfter, der har samvirket om at skabe det landskab, vi lever i.

Forfatteren skildrer landskabsformerne fra øst, hvor vi først har de frugtbare moræneflader, derefter et viltet morænebakkeland efterfulgt af smeltevandssletterne og eventuelt marsk, og kommer med forklaringen på dannelsen af dem. Vi får besked om tunneldalene, fjordene, vandreblokkene, teglstensleret, bakkeøerne fra en foregående istid, og ind imellem opmuntrer forfatteren med en lille beretning om, hvorledes det kan være, at stenene vokser op af jorden om vinteren.

Da de forskellige foreteelser ustandselig omsættes i konkrete eksempler fra det slesvig-holstenske landskab, kan bogen anbefales alle, der har sans for at se det landskabelige under en geologisk synsvinkel, og lyst til at gøre det syd for grænsen.

En tysker, der arbejdede for Danmark

Erik Gamby: Edgar Bauer. Junghegelianer, Publizist und Polizeiagent. 102 sider. Karl-Marx-Haus, Trier 1985.

Under fremmedherredømmet måtte den danske regering og Danmarks gesandt i Berlin undgå at pleje forbindelse med de danske sønderjyder og deres repræsentanter i den tyske rigsdag. Uofficielt var der alligevel kontakt ad forskellige kanaler,

blandt andet gennem tyskeren dr. Edgar Bauer, der optrådte som lønnet mellemmand.

Om denne mand har Erik Gamby nu skrevet en bog, der er udkommet på et tysk forlag. Edgar Bauer førte både i det

indre og det ydre en omtumlet tilværelse. Efter at have markeret sig med en skarp kritik af kirken gennemgik han senere en religiøs omvendelse, han hørte oprindelig til ude på den yderste revolutionære fløj, men blev konservativ, og efter at han havde forsvaret den slesvig-holstenske frihedsbevægelse mod dansk overhøjhed gjorde han en kovending og gik stærkt ind for danske synspunkter.

Første gang finder man Edgar Bauer i dansk sammenhæng i 1851, da han fik ansættelse ved et nystartet blad *Altonaer Zeitung*, der med økonomisk hjælp fra den danske regering skulle varetage den danske sag i hertugdømmerne. I Altona levede han under falsk navn – litterat Eduard Lange fra Danzig – fordi han efter at have afsonet en tysk fængselsstraf var flygtet fra en ny. Da Bauer var blevet afsløret, måtte han for at undgå udlevering flygte over Flensborg og København til London, hvor han levede, til han 1861 blev omfattet af en amnesti og kunne vende tilbage til Prøjsen.

Den københavnske politidirektør Cosmus Bræstrup, der under og efter Treårskrigen skulle opbygge et efterretningssystem, som kunne holde øje med de slesvig-holstenske revolutionsplaner, kom i 1852 til London, hvor han traf aftale med Bauer om levering af rapporter, som var baseret på dennes kendskab til de revolutionære flygtningekredse i London. I sin London-tid afleverede Bauer i alt 135 beretninger på sammenlagt mere end 2000 sider.

Da Bauer i 1861 vendte tilbage til Berlin, blev han til hjælp for den danske gesandt George J. Quaade og senere mellemmand mellem denne (det vil sige den danske regering) og de sønderjyske rigsdagsmænd i Berlin, ligesom han hjalp dem med at forfatte og oversætte deres taler og henvendelser, så de egnede sig for det tyske publikum. Hans A. Krüger skal ligefrem have truet med at nedlægge sit mandat, hvis han

måtte undvære Bauers hjælp, og Bauer fik derefter fra Danmark 300 daler årligt som sekretær for Krüger. Senere fortsatte dette beløb som dansk statspension i anerkendelse af de fortjenester, Bauer havde indlagt sig.

Edgar Bauer var også medarbejder på danske blade, især *Dannevirke*, hvis redaktør H. R. Hiort Lorenzen i sine erindringer om 1870 skrev: »Jeg havde den gang til korrespondent dr. phil. Edgar Bauer, som i flere år havde været Hans Krügers trofaste ven og rådgiver og skrevet de tyske taler, som Krüger holdt i Berlin. Bauer skrev, efterhånden som modsætningen mellem Prøjsen og Frankrig voksede, hyppige breve til *Dannevirke*. Som gammel frihedsmand hadede han junker Bismarck, og dette had blev skarpere og skarpere, hvilket allerede i slutningen af juni bevirkede, at *Dannevirke* hvert øjeblik blev beslaglagt.«

Efterhånden blev *Dannevirke* beslaglagt hveranden dag på grund af Bauers breve »Fra Berlin«, men en husundersøgelse, der skulle have afsløret deres forfatter, endte forgæves, da politiet glemte at kigge efter i papirkurven.

Bauer skrev også leksikonartikler, brochurer og bøger om danske problemer, således i 1857 »Reflections on the Integrity of the Danish Monarchy«, i 1861 »Schleswig« og i 1873 »Artikel V. Der deutsche Gedanke und die dänische Monarchie« på henholdsvis 84, 56 og 188 sider.

Gennem Erik Gambys bog får man et noget flimrende billede af denne mærkelige personlighed, og som et led i en skriftserie fra Karl-Marx-Haus er det begrænset, hvad bogen kan yde til forståelse af, hvorledes Bauer arbejder sig ind i de danske sympatier og forsvarer danske synspunkter.

Men det er en læseværdig introduktion til et spændende menneske.

bjs

Sophie B. Jensen

En kunstner i grænselandet.

Forlaget De Unges Kunstkreds, 1985. 124 sider, ill. Pris: 90 kr. eller DM 25.

Man må sige, det er et aktivt team, Kunstkredsen har ved roret. Helge Krempin, Leif Dahl, Poul Svensson m.fl. gør virkelig noget ved det. Nu foreligger der igen en bog fra deres hånd.

Denne gang om flensborgmaleren Sophie B. Jensen.

Det er en meget smuk bog. Et godt format – 31x24 cm – når man skal gengive kunstværker, men ellers er formatet ret uhåndterligt for læseren. Bogen er rigt illustreret: 25 sort/hvide og 25 farvegengivelser er det blevet til.

Omslaget er smukt. En god grøn farve, der giver fin genklang og nænsomt supplerer Sophie B. Jensens maleri: Ballonmanden.

Helge Krempin står for både fotografering og lay-out med vanlig sikkerhed. Han har efterhånden slået sit navn fast i grænselandet som en virtuos indenfor sit fag.

Leif Dahl er hovedansvarlig for teksten i bogen. Han skriver engageret om Sophie B. Jensens udvikling og indsats som kunstner og giver de gengivne kunstværker i bogen gode ord med på vejen. Men det er Sophie B. Jensen selv, der gør bogen interessant og værdifuld.

*

Bogens første sider er strålende kulturhistorie. Her fortæller Sophie B. Jensen om sig selv og sine tanker i et livsinterval på henvend 50 år. Og hun gør det helt vidunderligt. Desværre rækker det kun til seks sider i bogen. Havde man ladet Sophie B. Jensen fortælle på livet løs og redigeret det som på de første seks sider, suppleret med Krempins fotos af hende, havde man haft et spændende kulturhistorisk værk uden sistedykke. Det er ganske udmærket med fortolkningen af kunsten på anden hånd, men mere interessant er det nu alligevel

at læse om kunstnerens egne oplevelser. De danner jo trods alt den egentlige og ægte baggrund for, hvad Sophie B. Jensen kunstnerisk har fremtryllet og glædet os med.

Billedvalget er godt og omfattende. Man får et udmærket indblik i kunstnerens særpræg, miljø og udvikling.

At grænsekampen ikke kan gå sporløst forbi et så følsomt sind er vel indlysende.

Så er det godt og rigtigt, at det store, meget følelsesbetonede, karton til fresken »Et løfte« bliver gengivet i bogen over to sider. På billedet er der to grupper mennesker. Een til venstre og een til højre. Gruppen til venstre skal illustrere danske sydslesvigere og gruppen til højre danskere nord for grænsen. På billedet gengivet i bogen er der ingen tekst. Men teksten burde have været med. På den egentlige skitse står: til venstre: Håber og venter, til højre: Grænsen ligger fast. Når man kender denne tekst, forstår man bedre kunstværkets titel »Et løfte«.

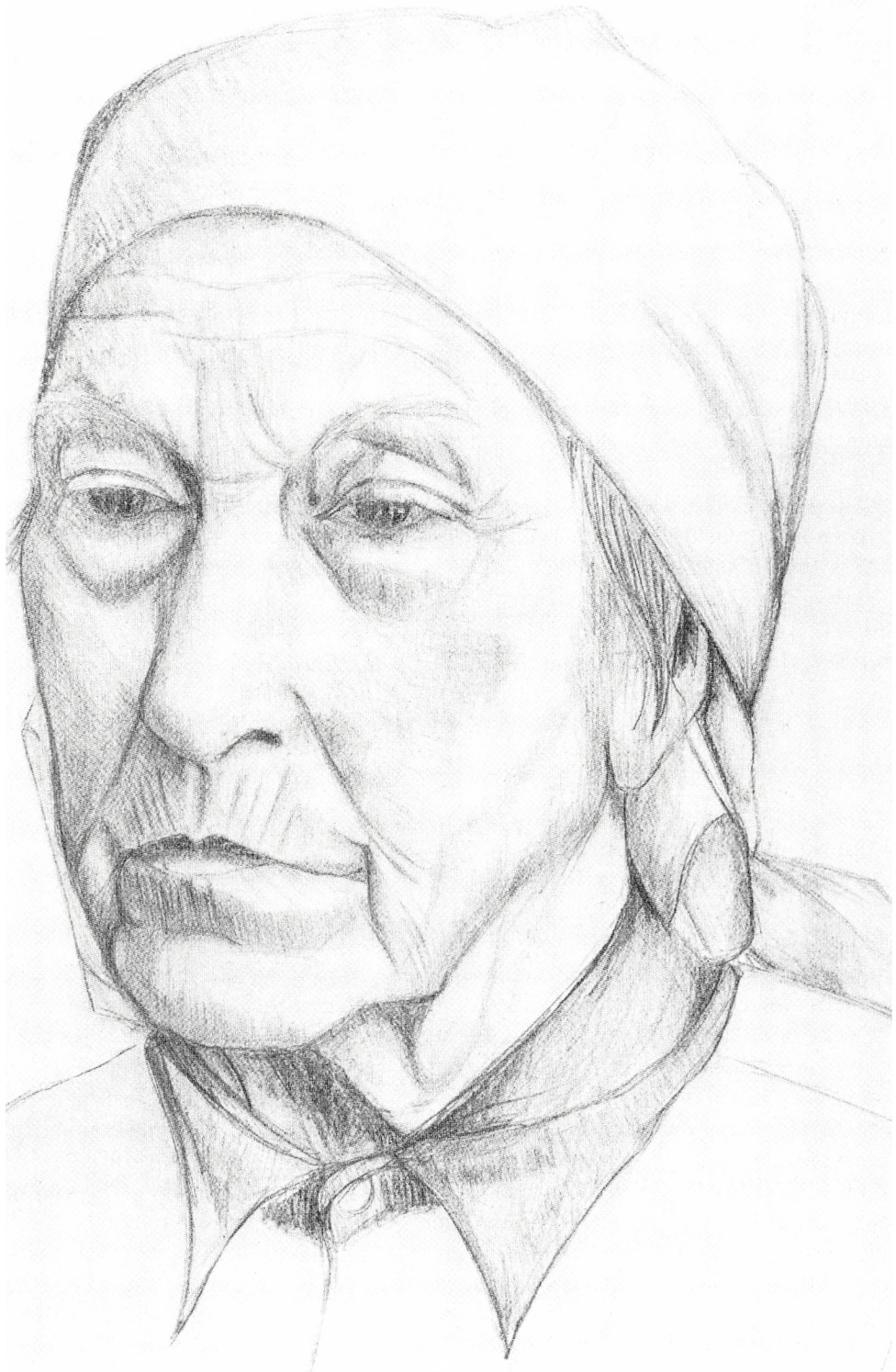
*

En meget væsentlig periode i Sophie B. Jensens kunst ligger sidst i halvtredserne. Her blev betydelige kunstværker skabt. At »Jomfru Ane«, »Dansen omkring Guldkalven«, »Kurvefletteren«, »Ballonmanden« og sidst men ikke mindst portrætterne af kunstnerens mor og far er medtaget i bogen i farver, giver bogen stor værdi.

I samme periode skabte Sophie B. Jensen nogle gode landskabsbilleder og nogle år senere nogle helt vidunderlige portrætskitser, som er gengivet i sort/hvid.

Tidsmæssigt er vi nu i bogen nået frem til halvfjerdsenerne, og nu sker der noget nyt

Portrætskitse.

i Sophie B. Jensens kunst. Inspiration og påvirkning fra andre miljøer får betydning.

Pensionsalderens uforpligtende og frie tilværelse giver mulighed for at søge andre indtryk. Og det ses i kunsten.

Indtil da har vi set en kontinuerlig og meget personlig stil udvikle sig og finder den udtrykt i sande mesterværker. En stil, hvor naturalistiske, buede og runde former forsvinder for igen at opstå som kraftige og kaleidoskopiske felter af lys og skygge, særlig udpræget i »Kurvefletteren« og »Ballonmanden« fra den tidlige periode men også i »Norsk Impression« fra nyere tid. På denne måde opløser hun den naturalistiske virkelighed og fører os over i en næsten abstrakt/kubistisk og kunstnerisk exakt verden.

Denne stil er meget karakteristisk for Sophie B. Jensen, og gør hende til kunstner i ordets egentlige forstand.

Der skrives ofte om, hvad en lærer/professor betyder for eleverne, og at man kan se lærerens påvirkning. Det har måske af og til betydning, men i Sophie B. Jensens tilfælde vover undertegnede at påstå, at hendes særlige stil er resultatet af en meget, meget grundig tegneuddannelse, hvor det gyldne snit har spillet en afgørende rolle i undervisningen.

Sophie B. Jensen siger i bogen om sin kunst: Man prøver at sige det væsentlige uden for mange »ord«.

*

Det er en god bog om en stor kunstner. Her går ord og handling op i en højere enhed.

Bagest i bogen findes et resume på tysk. Personlig mener jeg, man efterhånden må finde frem til en form, der ligestiller de to sprog, når man laver en kunstbog i grænselandet.

Henry Buhl

Danske middelalderborge

Rikke Agnete Olsen: Borge i Danmark. Ill. 156 sider. Centrum 1986.

Tidlige værn som tilflugtsborge, vikingeborge, byvolde som halvkredsvolden om Hedeby, folkevolde og landeværn som Danevirke er et kapitel for sig. Rikke Agnete Olsen nøjes med at skrive om de rigtige borge, der hører middelalderen til.

I Danmark er der ikke påvist sådanne borge før 1100-årene, temmelig forsinket i forhold til udlandet. Den første borg, Saxo omtaler, er et tårn ved Slesvig, der blev brugt til fængsel for prominente fanger i årene efter mordet på Knud Lavard i 1131, antagelig identisk med det senere Jurisborg på Mågeøen ud for Slesvig havn. Også Søborg, der er nævnt 1161, blev kendt som fængsel for farlige fanger, der

kunne true kongemagten.

Først efter at Knud Lavards søn, Valdemar den Store, var blevet enekonge 1157, tog byggeriet for alvor fart. Langt de fleste borge skyldtes kongemagten, og de havde ikke indenlandsk adresse, men skulle først og fremmest sikre imod angreb fra venderne og var fortrinsvis placeret ved overfartssteder, især på øerne. Nørrejylland havde kun en enkelt borg i Valdemarstiden (Skanderborg), og foruden Jurisborg og Gottorp ved Slesvig havde Sønderjylland kun de to på Als: Nordborg og Sønderborg. (Mon for resten ikke Nordborg egentlig står for Norborg, borgen ved no-ret, da man ellers måtte vente sammen-

koblingen Nørreborg-Sønderborg?)

En helt anden udbredelse fik borgene, da ulykkerne væltede ind over Danmark efter Valdemar Sejers død 1241. Abel og hans ætlinge efter ham fik Sønderjylland som hertugdømme, hvor de søgte at gøre sig uafhængige af kongemagten. Derfor fik vi borge ved skellet mellem Sønderjylland og Nørrejylland: Riberhus, Skodborghus og Koldinghus. Haderslev og Aabenraa har sagtens også fået borg efter at byerne blev afbrændt 1247 under striden mellem Erik Plovpenning og hertug Abel. Hertugen nedbrød 1265 Ribebispens Møgeltønderhus, og på samme tid har Tønder haft en borg.

De urolige tider efter mordet på Erik Glipping i Finderup lade 1286 skabte rig grobund også for private borge. De stormænd, der blev dømt for mordet, byggede borge, hvorfra de sammen med den norske konge hærgede riget, og dem måtte man jo beskytte sig imod. Borgerkrigen blev også en krig om borge.

Da Erik Menved omsider havde slået oprørerne, opførte han en række tvangsborge i Jylland, og »således betvang han omsider jydernes gamle stivsind« skrev en forfatter overe fra øerne i Sjællandske krønike. Men Erik Menveds krige havde været kostbare, og da han døde i 1320, var landet i hænderne på panthaverne, der fik sat ind i efterfølgerens håndfæstning, at alle kongelige borge i Nørrejylland undtagen Ribe, Kolding og Skanderborg skulle nedrives.

Valdemar Atterdag fik under sit genrejningsarbejde at mærke, hvor stærke borge panthaverne havde fået råd til at bygge. Tørning belejrede han to gange, begge gange forgæves, medens dog Gram blev kongelig borg, ligesom han opnåede, at Tovskov (i Sommersted sogn) skulle være »rigets åbne slot i nød og lyst og neder skal brydes og ødelægges, når kongen af Danmark tilsiger«.

Det blev dog først dronning Margrethe, der helt fik styr på borgproblemet. I 1396 (forfatterinden skriver 1397) forbød dronningen, at der bygges flere fæster og barfrede (borge og tårne), »for at landet kan komme des bedre til fred og ret og skel, end det i den sidste tid har været«.

Forbudet gjaldt adelen. Selv byggede dronningen blandt andet Brundlund i Aabenraa og Duborg i Flensborg, men medens hun manøvrerede sig igennem med diplomati, forsøgte hendes efterfølger, Erik af Pommern, sig først med jura og siden med våben. Han havde ikke heldet med sig. Kong Erik blev knækket af modgang i Sønderjylland og modgang i det svenske unionsrige. I Sønderjylland blev det afgørende, at det i 1431 lykkedes holstenerne at trænge ind i den befæstede by Flensborg – hvad der var mislykkedes for dem fire år tidligere, lykkedes nu ved hjælp af et kup, og efter yderligere næsten et halvt års belejring, måtte Duborg overgive sig.

Flensborg og Duborgs fald 1431 fik vidtrækkende virkninger for Sønderjyllands og Danmarks historie, og man kunne ønske, at borgforskeren Rikke Agnete Olsen ved lejlighed ville tage denne begivenhed, som hun her end ikke nævner, op til nærmere undersøgelse.

I 1483 var adelen stærk nok til at få ophævet forbudet imod at bygge borge. Det måtte kong Hans gå med til i sin håndfæstning.

Borgenes omskiftelige historie sluttede med Grevens fejde 1534-36, der afgjorde tronfølgen efter Frederik I.s død. Da Christian III gik ind i krigen med sine lejetropper og moderne kanoner, viste det sig, at borgene ikke længere kunne holde stand. Deres rolle var udspillet.

Kong Christian opførte nye fæstningsværker, der var beregnet på forsvar imod kanoner, men deres antal måtte blive begrænset af udgifterne, og når adelen frem-

tidig gav deres herresæder et borgpræget udstyr, var der kun tale om statussymboler.

Den letlæste tekst, hvormed Rikke Agnete Olsen kyndigt leder læserne gennem middelalderborgens historie, slutter med et kapitel om borgens indretning og brug og en fortegnelse over vigtigere borge foruden en illustreret ordliste over fæstningsdetaljer og våben. Desværre omfatter ord-

listen ikke ord som motte, baily, barfred, donjon, forborg og lignende udtryk, der er centrale i en bog om borge.

Forfatterinden har her givet os en fin afløser for Aage Roussells nu forældede bog fra 1942 om Danmarks middelalderborge. Med hendes bog i bilen får man større udbytte af at køre rundt til de gamle voldsteder.

bjs.

Grænselands-dagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. marts: På Cornelius Hansen-skolen i Flensborg tager man en række hårdt tiltrængte særlokaler i brug.

2. marts: Ved kommunalvalget i Slesvig-Holsten opnår SSV ialt 23.419 stemmer og på landsplan 1,7 pct. af stemmerne. I forhold til kommunalvalget 1982 er det en nedgang på 2119 stemmer. I Flensborg vælges 9 danske byrådsmedlemmer mod tidligere 11, mens de 4 kredsmandater i Slesvig-Flensborg amt og de 2 mandater i Nordfrislands kredsbevares. I alt opnår SSV at få valgt 112 kommunale repræsentanter mod 115 ved forrige valg. På landsplan faldt CDU's stemmeandel fra 50,1 til 44,2 pct. SPD gik frem fra 34,6 til 40,3 pct. FDP faldt fra 6,8 til 4,4 pct. De grønne lister steg fra 3,1 til 7,4 pct. SSV, der fortsat er tungen på vægtskålen i Flensborg og Slesvig byråd, mister sit mandat i Egerfnørde byråd, men vinder til gengæld et mandat i Husum byråd.

4. marts: Flensborg Avis skriver i en kommentar, at alt ialt giver valget ikke grund til pessimisme. Resultatet kan blive et

godt grundlag for landdagsvalget i efteråret 1987.

5. marts: Som følge af en på forhånd aftalt rokade mellem Sydslesvigsk Forening og det slesvigholstenske socialdemokrati må SSF nu opgive sit sæde i radiatorådet for den nordtyske radio, NDR.

850 danske statsborgere bosat i Sydslesvig afleverer deres underskrift på en adresse rettet til indenrigsministeren i Slesvig-Holsten med opfordring til at give udenlandske statsborgere kommunal valgret. Adressen, som landdagsmand Karl Otto Meyer vil viderebringe, støttes samtidig af 1200 tyske statsborgere.

12. marts: Et særligt udvalg under Sydslesvigsk Forening sørger for, at de danske krigsgrave på Flensborg gamle kirkegård istandsættes, og at gravplader over faldne danske soldater istandsættes.

Der stiftes en dansk museumsforening med gymnasieoverlærer Hans Werner Hansen som formand. Formålet er at oprette et dansk museum i Sydslesvig, hvor især landsdelens tidligere tilknytning til

Danmark og den danske folkedels udvikling op gennem tiden belyses. Desuden er det tanken at vise danske sydslesvigske kunstneres arbejder.

Efter flertalsskiftet i Flensborg byråd, hvis sammensætning nu er 16 medlemmer fra SPD, 15 fra CDU, 9 fra SSV og 3 fra De grønne, indstilles den 36-årige lærer Lothar Hay, SPD, som kommende bypræsident og afløser for fru Ingrid Gross, CDU.

14. *marts*: Da professor H. P. Clausen er blevet udnævnt til kulturminister i den danske firkloverregering, må Grænseforeningen skifte formand. 1. næstformand, amtsskolekonsulent V. Witt-Hansen, Vejen, fungerer som formand i tiden til Grænseforeningens næste sendemandsmøde.

Til forbedring af landbrugsstrukturen og fortsat udbygning af digerne vil den slesvigholstenske landsregering øge sit tilskud fra 196,8 mill. DM til 209,7 mill. DM i de kommende år.

17. *marts*: DCU i Flensborg nominerer dr. Dieter Pust som 1. vicebypræsident, mens SSV genopstiller Erwin Hübner som 2. vicebypræsident.

19. *marts*: Landdagen i Kiel beslutter med SSV's stemme at støtte de nødstedte værfter i landet med 120 mill. DM.

I landdagsbygningen i Kiel vises en udstilling af Flensborgmaleren Ingrid Nørsgaards kunstværker.

23. *marts*: Kirkeminister Mette Madsen taler i Flensborg ved et møde for danske menighedsrådsmedlemmer i Sydslesvig og opfordrede stærkt til at aktivere de unge i arbejdet med kirken, som menighedsråd, præster og skolen må være fælles om.

26. *marts*: Som afløser for lærer Anna

Schrøder, forstander for Ungdomskollegiet i Flensborg, udnævnes den 41-årige skoleleder Uwe Becher, Valsbøl.

NORD FOR GRÆNSEN

5. *marts*: Kirkeministeriets beslutning om, at det tyske mindretals gravsteder og mindesmærker på kirkegårde skal behandles på lige fod med de danske, hilses med tilfredshed af Bund deutscher Nordschleswigers hovedstyrelse, som heri ser en mulighed for også at bevare det tyske element i Nordslesvigs historie.

Bund deutscher Nordschleswiger-styrelsen erklærer sig også tilfreds med det positive resultat af EF-afstemningen og understreger, at Slesvigsk Partis vælgere har ydet deres bidrag hertil.

Malerinden Franciska Clausen, Aabenraa, dør 87 år gammel.

6. *marts*: På et fredningsmøde i Emmerlev påpeges det, at fredningen af 2500 ha i Tønder-marsken kan komme til at koste over 100 mill. kr. i erstatninger. Der peges under mødet på, at kogbestyrelserne altid har været miljøbevidste, hvorfor man advarer mod en fredningslov.

8. *marts*: Selv om Bund deutscher Nordschleswiger kræver en undskyldning af TV-Syd for udsendelsen om bladet Der Nordschleswiger, svarer TV-Syds direktør Helge Lorenzen, at der hverken er noget at undskylde eller berigtige.

På et Bund deutscher Nordschleswiger-møde i Tinglev om kommunalvalget 19. november 1985 opfordrer distriktsformanden, hidtil også formand for Slesvigsk Partis valgudvalg, Leif Nielsen, til et mere intensivt arbejde fra mand til mand. Man skal tilbage til tidligere tiders »Kleinarbeit«.

Sønderjyllands amt giver med en bevilgning på 61.000 kr. grønt lys for bevarelsen

af hjemstavns museet »Jacob Michelsens Gård« i Kolstrup ved Aabenraa.

11. marts: Bund deutscher Nordschleswigers formand Gerhard Schmidt ser det som en grov krænkelse, at TV-Syd afviser at give en undskyldning for udsendelsen om Der Nordschleswiger. Bestyrelsen for TV-Syd finder ikke, at der i udsendelsen er handlet journalistisk ukorrekt.

12. marts: Over en toårig periode indtil april 1985 er der i Sønderjyllands amt oprettet 118 nye erhvervsvirksomheder. I Haderslevområdet er oprettet 19 virksomheder, i Sønderborg 10, i Vojens og Gram hver 9, mens Tønder, Gråsten og Lundtoft kommuner tegner sig for hver 7 nye virksomheder, fremgår det af en rapport fra Teknologisk Informationscenter for Sønderjyllands amt.

14. marts: Det tyske biblioteksvæsen i Sønderjylland har i 1985 haft et stigende udlån fra 297.903 i 1984 til 317.660. Antallet af lånere er steget fra 5294 til 5496. De samlede udgifter til de tyske biblioteker beløb sig til 5,3 mill. kr., hvortil den danske stat bidrog med 229.000 kr., Sønderjyllands amt med 162.000 kr., mens landet Slesvig-Holsten bidrog med 4,9 mill. De tyske tilskud svarer til 91 pct. af de samlede udgifter. Der pegedes på, at den danske stats tilskud for 1986 er hævet til 500.000 kr. og amtstilskudet til 350.000 kr. Imidlertid fandt man, at der stadig er en lang vej til ligeberettigelse med det danske biblioteksvæsen og sætter derfor sin lid til, at den nye kulturminister, H. P. Clausen vil vise større imødekommenhed.

15. marts: Nordschleswigsche Gemeinde, de tyske frimenigheder, er ikke tilfreds med en afgørelse truffet af Skærbæk kommune om flytning af en ungdomslejr i Dunby på Rømø. Borgmester Hans Bonde

Møller, Skærbæk, peger på, at man ikke har villet acceptere kommunens mageskifteforslag, som på en anden grund vil gøre det muligt at videreføre lejren.

21. marts: Skærbæk kommune vil ikke indgå et forlig med de tyske frimenigheder og finder deres krav helt ude af trit med virkeligheden. Kommunen frafalder tilbudet om et mageskifte.

22. marts: Tønder kommune vil i det kommende år yde 75.000 kr. til det tyske biblioteksarbejde.

På den tyske skole- og sprogforenings årsmøde oplystes, at tilgangen af nye elever til næste skoleår er på 80, det hidtil laveste tal. De senere år har tallet ligget omkring 100. Udgifterne til det tyske skolevæsen beløb sig til godt 65 mill. kr. Heraf var 30,7 mill. danske statstilskud, 8,9 mill. tilskud fra kommunerne, mens tilskud fra Tyskland beløb sig til 16,8 mill. Videre oplystes, at der ikke blandt nordslesvigske børnehavepædagoger synes at være interesse for at søge ind ved tyske børnehaver, der har flere vakante stillinger.

24. marts: Nationalmuseets beslutning om at spare 6 mill. kr. truer de sønderjyske museer i Frøslevlejren og Kommandørgården på Rømø med lukning. Politimester Iver Møller, Gråsten, forstår ikke Nationalmuseets bevæggrunde, som for Frøslevlejren betyder en besparelse på ca. 240.000 kr.

25. marts: Seminarierne i Haderslev og Tønder er påny i søgelyset, efter at undervisningsminister Bertel Haarder i en henvendelse til amtsborgmester Kresten Philipsen opfordrer til at komme med et udspil om de sønderjyske seminariers fremtid.

Indbyggertallet i Sønderjyllands amt faldt i 1985 fra 249.665 til 249.525.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vojens
Telf. (04) 54 12 26

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

SYDBANK

Nykredit

Åstrupvej 13
6100 Haderslev
Tlf. (04) 52 70 00

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Nørremarksvej 84 . Tønder . Tlf. 72 15 50

**Sønderjyllands Lånekasse
Sparekassen Sønderjylland**

Storegade 12 . Aabenraa . Tlf. (04) 62 15 67, lok. 25
Mandag og tirsdag kl. 9-15; torsdag kl. 9-13

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Grænselandets liv
Grænselandets sang
møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A/S Sønderjydsk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken

**ALM.
BRAND**
AF 1792

**TEGNER AL
FORSIKRING**

Branddirektoratet i:

GRÅSTEN
Ahlefeldtvej 10
Tlf. (04) 65 17 67

SKÆRBÆK
Tøndervej 12
Tlf. (04) 75 22 75

HADERSLEV
Nørregade 23
Tlf. (04) 52 07 66

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR-ENTREPRENØR
HADERSLEV

**IDRÆTSHØJSKOLEN
I SØNDERBORG**

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.
Sommerkursus for kvinder og mænd

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspeditionens adresse:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

Redaktion:

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.

Tlf. (04) 52 17 37 (ansvh.).

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 9.00-13.00

BRF

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

DANEBOD HØJSKOLE – ALS
4 måneders kurser med start i henholdsvis januar og september.
Korte sommerkurser.

Tlf. (04) 46 41 12
Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse**

KD
**Kreditforeningen
Danmark**

Distrikt Sønderjylland
Storegade 31, 1. Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen

Sydjylland